

אוניברסיטת חיפה
הפקולטה למדעי החברה
החוג לגיאוגרפיה

גביית תשלום ממבקרים בשמורות טבע קולטות קהל רקע, תוצאות סקר שטח והמלצות בהדגמה על שמורת הרי אילת

עבודת סמינר
במסגרת לימודי תואר שני

מוגשת ע"י
גיא שחר

לדר' יואל מנספלד
בהמשך ל"סדנת אילת" סמסטר ב' תשס"ג

תוכן העניינים

2	תוכן העניינים
4	הקדמה
5	תיחום העבודה
6	סקירת רקע (והערות רלוונטיות לנוגעות לנעשה בארץ)
6	גישת הכלל לגבי גביית כסף
6	נכונות מבקרים לשלם - Willingness To Pay
9	עניינים נוספים הקשורים לגביית כסף
9	גביית כסף וויסות מטיילים
9	תשלום ולונטרי
9	השפעת גביית כסף על שכבות חלשות
9	האם גביית תשלום מגבירה את ההערכה של המבקר למקום ומקטינה את היקף הונדליזם בטבע ?
10	ניהול פארקים ושמורות טבע בתקופת קיצוצי תקציבים ממשלתיים
10	מטרות ומדיניות בגביית תשלומים
13	מקרי מבחן בעולם
	תכנית ניסיונית לגביית כסף בפארקים בארה"ב U.S. Federal Recreation Fee
13	Demonstration Program
15	הפארק הלאומי באנף בקנדה
17	על הנעשה בישראל
17	רשות הטבע והגנים
17	גביית תשלום באתרי טבע בישראל - ה-אין מדיניות
20	שמורת הרי אילת - רקע ותכניות פיתוח
20	תיחום תא השטח
20	לחץ סביבתי על שמורת הרי אילת - קנה מידה להשוואה
22	תוכניות הפיתוח של רשות הטבע והגנים לאזור אילת
22	ניהול המטיילים בשמורה
23	דרכים מוצעות לפתרון
27	פרסום התכנית
28	פעילות מנהלת הטיולים במשרד החינוך
29	שלב המחקר
29	הסקר ותוצאותיו
30	טווח הגילאים של הנשאלים
30	תדירות הביקור של הנשאלים בשמורה
31	מספר הפעמים שהנשאלים ביקרו בשמורה

31	צורות הביקור בשמורה.....
32	מסגרת הביקור בשמורה.....
32	משוב בנוגע לתשתית ושירותים בשמורה
33	שאיפה לפיתוח או אי פיתוח
34	הגבלת מספר המטיילים הנכנסים לשמורה.....
34	נכונות לשלם
36	מי צריך ליהנות מהתשלום?
36	נכונות לשלם עבור יום טיול
38	בדיקות מתאמים
38	עניינים נוספים שעלו במהלך הראיונות למילוי השאלונים
40	טיולי בתי ספר - שיחות עם מורים ומדריכים, סיורים ותצפית בשטח
40	גביית כסף - על רקע עלות טיולים
40	בעיית הלחץ במסלולים
42	העומס במסלולים - הצגה על מפה
44	סוגיית יישום מנגנון ויסות המטיילים
45	מי מטייל במסלולים
45	ה"גזלן" - מקרה מבחן
47	מסקנות והמלצות
47	גביית תשלום ע"י הרשות
48	המלצות נוספות בנושא גביית כספים באתרי טבע
49	תאום הטיולים וויסות מספר המטיילים
50	הרחבת סקר עמדות מטיילים
50	שיתוף פעולה עם הציבור
50	פעילות במישורים חינוכיים
51	מציאת פתרונות יצירתיים
52	רשימת מקורות
56	נספחים
56	נספח א' - נזקים הנגרמים על-ידי מטיילים
60	נספח ב' - שאלון

הקדמה

הפולמוס סביב גביית כסף עבור שימוש במשאבי טבע ניטש מזה שנים, והוא אינו ייחודי לישראל. החברה המודרנית בעולם הולכת ומתכנסת לתוך ערים ומרכזי יישוב צפופים ואדירי ממדים. אורח החיים הנלווה לכך הוא תרבות צריכה אינטנסיבית, שבה אנחנו משלמים כסף כמעט עבור כל פעילות שמלווה את חיי היום יום. הדרך היחידה כמעט למצוא מפלט מקלחת חיי היום-יום הזאת היא לצאת לנפוש בשטחים הפתוחים ובשכיות החמדה של הטבע, ובהן שפע פנינות אטרקטיביות: נחלים, אגמים, מפלים, יערות, צורות נוף ייחודיות, בתי גידול למיני חי וצומח ייחודיים, ועוד. סוג תיירות זה מכונה Nature Based Tourism או NBT.

הטבע הפתוח מצטייר בעיני האנשים במלוא מובנו - פתוח מכל הבחינות, בין השאר - חופשי לשימוש, וללא דמי כניסה. נופשים שנמלטים משאון העיר ואורח החיים הצרכני מעוניינים למצוא מפלט גם מהצורך לשלם, בבואם אל הטבע הפתוח. מלבד זה, טוענים רבים שמשאבי הטבע ניתנו לאדם ע"י הבורא, ועל כן אלה שייכים לכולם, ואין לגבות בהם תשלום דמי כניסה כלשהם.

אולם השימוש ההולך וגובר במשאבי הטבע לצורכי תיירות ונופש, והאיום מצד פרויקטים שונים של פיתוח, הביא את הרשויות בעולם לשמור ולהגן על ערכי הנוף והטבע הייחודיים. הקונפליקט רק הולך וגדל - מצד אחד נופשים ותיירים זורמים בהמוניהם על מנת ליהנות מהטבע, אך בו בזמן הם כורתים את הענף עליו הם יושבים, שכן הנוכחות האנושית פוגעת לטווח ארוך בטבע (Shaw ו-Jakus, 1997). למרות שסוגיית הממשק העדין של שימוש מול שימור תעמוד כל הזמן ברקע של עבודה זו, העבודה לא תעסוק במישרין בנושא זה.

העבודה תתמקד בהיבט האדמיניסטרטיבי הקשור בניהול משאבי הטבע. בדרך כלל ברוב המקומות בעולם ישנו גוף אחד שאחראי על שני היבטים - שמירה על הטבע מחד, והסדרת ביקורי תיירים ונופשים באותם מקומות מאידך. שתי משימות אלה, שקיומן זו לצד זו הוא לכאורה בלתי אפשרי, דורש משאבים כספיים רבים - בהיבט שמירת הטבע - החזקת פקחים, ניהול מחקרים וסקרי שטח, ובהיבט קליטת הקהל - הסדרת ביקורי המטיילים, התקנת מתקני תשתית, איסוף אשפה, שילוט, ועוד.

העבודה תעסוק בעיקר נושא גביית כסף ממבקרים - Recreation Fees או Recreation Use Fees, ובנושא הנכונות לשלם - Willingness To Pay - WTP. היות שנושאים אלה אינם עומדים בפני עצמם, העבודה תעסוק גם בנושאים משיקים - אפיון המטיילים, היבטים של שמירת טבע, היבטים חינוכיים, סוגיות הקשורות בפיתוח השמורות, ועוד.

עבודת מחקר זו נעשית לאחר שרשות הטבע והגנים כבר פרסמה את תוכניות הפיתוח שלה, בכלל זה תכנית גביית התשלום ממטיילים בהרי אילת. התכנית אמורה להיות מיושמת תוך שנה. בעבודה יובאו תוצאות סקר עמדות מטיילים בנושאים אלה, והיא גם תורחב לעסוק גם בביקורת על הצעדים שנקטה הרשות במסגרת תוכניותיה - על בסיס הניסיון שהצטבר בעולם ויובא בפרק הסקירה הספרותית, ותוצאות עבודת השטח.

תיחום העבודה

כאשר נרשמתי ל"סדנת אילת" שמחתי שנפל בחלקי העיסוק בשמורת הרי אילת - אחד מאזורי הנוף היפים בישראל.

בטרם יצאנו לסדנת אילת בתחילת חודש אפריל 2003, נושא העבודה, כפי שהוגדר, היה "הפיכת שמורת הרי אילת לשמורה מוסדרת קולטת קהל: חקר עמדות תושבים ותיירים".

בשלב זה עיקר ההכנות התמקדו בחיבור שאלון לתושבים ונופשים בעיר, שיהווה את עיקר המחקר. במקביל עמדתי בקשר עם נציג רשות הטבע והגנים, ואז התברר לי שמאסת המטיילים בשמורה היא טיולי בתי ספר ותנועות נוער, כך שלמעשה כובד המשקל הנוגע להחלטה להפוך את השמורה לשמורה קולטת קהל - נופל על קבוצת מבקרים זו.

לפיכך החלטתי להרחיב מעט את תחום העניין בעבודה, ובזמן שהותי בעיר אילת לצורך הסדנה, פעלתי בשני מישורים.

האחד - בהתאם לנושא המקורי של העבודה - תשאול עוברים ושבים בעיר באשר לעמדותיהם ומילוי השאלונים. השני - בחינת נושא טיולי בתי הספר - ע"י פגישות וראיונות עם מורים, מדריכים, תצפיות וסיורים בשטח, ואיסוף נתונים משלים לאחר הסדנה.

ההחלטה להסית את המשקל גם לאיסוף נתונים בנוגע לטיולי בתי הספר הייתה בדיעבד נכונה, ולמרות שפרק הזמן שהיה בידי לא אפשר להגיע לכמות מרואיינים גדולה כפי שציפיתי, הצלחתי בצורה זו לקבל תמונה נכונה ומלאה הרבה יותר על המצב.

בעבודה ישנו פרק סקירת רקע נרחב. זאת לאור הניסיון המחקרי הרב שהצטבר בעולם בנוגע לניהול שמורות טבע, גביית תשלום ונכונות לשלם. פרק זה כתבתי גם לאור המצב בארץ, ולכן הוא כולל גם השוואה למאפיינים בישראל.

בעבודה ימצאו עניין כל אלה אשר עוסקים בניהול אתרי טבע קולטי קהל, יהיו אלה חופים, פארקים, וכמובן שמורות טבע. כמו כן העבודה רלוונטית לקובעי מדיניות, וגופים ציבוריים, פרטיים ומסחריים הנוגעים לדבר.

ברצוני להודות לד"ר בני שלמון, ביולוג מחוז אילת ברשות הטבע והגנים, לקהל אשר שיתף פעולה, וליואל, שלקח אותנו לאילת ודאג שנחזור בריאים ושלמים.

גיא שחר, יוני 2003

סקירת רקע

(והערות רלוונטיות הנוגעות לנעשה בארץ)

גישת הכלל לגבי גביית כסף

אם השימוש בקרקע ציבורית הוא זכות של הכלל, האם מותר לממשלה למנוע מהפרט גישה, רק בגלל שאינו יכול או אינו רוצה לשלם? (Laarman ו-Gregersen, 1996). ישנם גורמים פוליטיים שיעדיפו מטעמי חנופה לקהל לדגול בגישה חופשית למשאבי הטבע. ארגונים סביבתיים גורסים, שגישה לטבע מעודדת אחריות, עצמאות ואף דמוקרטיה. לעניין זה יש גם היבט שוויוני - לאנשים מעוטי הכנסה, שדווקא עבורם הטבע עשוי להיות מפלט חיובי - יהיה הטבע דווקא בבחינת "מחוץ לתחום".

Cockrell וחבריו (1985) מצדדים בגביית תשלום. הם טוענים מחד, שפעילות נופש בטבע היא בבחינת טובת הציבור ולכן יש לסבסדה, ובד בבד מצדיקים גביית תשלום ובלבד שהגבייה נעשית מתוך פילוסופיית ניהול סדורה ומתוכננת היטב.

נכונות מבקרים לשלם - Willingness To Pay

מחקרים רבים נעשו על הנכונות לשלם, כיצד למדוד אותה, ומקרים ספציפיים בשמורות ופארקים שונים. לא קל למדוד נכונות לשלם עבור מוצר שאינו נסחר בשוק (Ajzen ו-Driver, 1992), ולכן יש לכמת את הנכונות במדדים של פסיכולוגיה התנהגותית.

חשוב להבחין בין מספר תפישות הנוגעות לתשלום עבור תיירות טבע (Laarman ו-Gregersen, 1996):

נכונות לשלם (WTP - Willingness to Pay), יכולת לשלם (Ability to Pay), ותשלום בפועל.

נתמקד כאן בנכונות לשלם, אשר תלויה במספר גורמים, שנחלק אותם לשני סוגים:

1. גורמים הקשורים במבקר עצמו - רמת הכנסה, השכלה, מקצוע, והיבטים דמוגרפיים והתנהגותיים שונים.

2. גורמים הקשורים באתר עצמו - עד כמה הוא ייחודי מבחינת הנוף ואין אתרים אחרים הדומים לו, ואילו שירותים מקבל המבקר במקום.

(חשוב לציין, שהסקר שערכתי במסגרת עבודה זו בודק נכונות לשלם, ולא תגובות של מבקרים באתרים

עצמם, שבהם הם נדרשים להוציא בפועל את השטרות או כרטיס האשראי מהארנק.

לטעמי עשויה להיות נטייה בקרב הנשאלים לגלות יתר נדיבות בעת עריכת סקר. היות שסקר זה נעשה בעת שאין גביית כסף בהרי אילת, מומלץ לערוך מחקר השוואתי, שבו אנשים ישאלו על מוכנות לשלם בעת שהם משלמים בכניסה לפארקים והשמורות, וכקבוצת ביקורת תשמש קבוצת נשאלים שיושבים בבית או בעבודה).

Laarman ו-Gregersen מדגישים, שהתשלום שמשלמים המבקרים צריך להיות קשור ישירות לשימושים שעושים המבקרים בשמורה. זאת למרות שלא קל תמיד להפריד בין אלה לבין ההוצאות הכלליות הנוגעות לניהול משאב הטבע.

כמו-כן, מדגישים Laarman ו-Gregersen שחייב להיות שיתוף פעולה הדוק ופורה בין הגורמים השונים הנוגעים לניהול משאבי הטבע וגביית התשלומים. המלצות אלה הוכחו כנכונות וקריטיות, במקרים שיתוארו בהמשך הנוגעים לפארק באנף בקנדה, תכנית ניסיונית לגביית כסף בארה"ב (ראה עמ' 13), וכן במחקר שתואר ע"י Reiling וחבריו (ראה בהמשך).

היבט רלוונטי נוסף מציין Driver (1984). לטענתו, תנאי חיוני לתמיכה במדיניות תשלום בשמורות, הוא להדגיש את הפן החינוכי בעניין - לתת לאנשים להבין שיש מטרה נעלה מאחורי הצורך לגבות מהם כסף.

Driver מוסיף ומונה מספר סוגיות הקשורות למוכנות אנשים לשלם :

1. מבקרים נכונים יותר לשלם כאשר הם יודעים כיצד ולאיילו מטרות משתמשים בכסף.
 2. תמיכה ברצון לשלם גוברת כאשר מדובר בשיפורים "איכותיים", שכן המבקרים רגישים לאיכות השירותים, המסלולים, המפות, השילוט, ושאר האלמנטים התשתיתיים.
 3. העלות תעריפים מתקבלת ביתר אהדה אם נעשית בהגדלה הדרגתית, ולא בקפיצות משמעותיות (בקוסטה ריקה, הועלו בסוף שנת 1994 דמי הכניסה לפארקים מ-1.25 דולר ל-15 דולר למי שאינם מקומיים. הדבר עורר מחאה עצומה מצד מפעילי תיירות).
 4. נכונות לשלם תעריפים גבוהים אינה לגמרי תלויה ברמת ההכנסה ותדירות הביקורים של המבקר. היא נוגעת יותר לדמי השימוש המקובלים בהן נתקל המבקר במקומות אחרים ולרמת המחירים אליה הוא רגיל.
- (ראוי לציין, שסעיף 4 הוכח בצורה ברורה בסקר שערכתי -
- א. לא נמצא כלל קשר בין רמת ההכנסה לבין התעריף שהנשאלים היו מוכנים לשלם עבור יום טיול בשמורה.
- ב. לא נמצא קשר בין כמות הביקורים בהרי אילת לבין התעריף שהיו מוכנים לשלם).

McDonald וחבריו (1987) בדקו את ההשערה, לפיה דמי הכניסה שמבקר מוכן לשלם פרופורציונליים לשאיפתו לקבלת שירותים נוספים במקום. המחקר הקיף 300 נשאלים. התוצאה הראתה קשר חלש בין המוכנות לשלם והשאיפה לפיתוח, וזאת אך ורק בקרב קבוצת המבקרים שמוכנה לשלם דמי כניסה גבוהים. מסקנתם הייתה, שהרשויות יכולות לגבות תשלום נמוך-בינוני מבלי שהמבקרים ישאפו לקבל שירותים מיוחדים בתמורה לכך.

(מניתוח תוצאות הסקר שערכתי, נמצא גם כן קשר חלש (קורלציה בשיעור 0.27) בין השאיפה לפיתוח לנכונות לשלם).

במאמר של McDonald וחבריו משנת 1985 מתואר מחקר בנוגע לנכונות לשלם עבור דמי כניסה לביקור בנהר ב-Big South Fork National River and Recreation Area במדינת טנסי בארה"ב. התברר, כי

הערך הממוצע שאנשים היו מוכנים לשלם עמד על 4.21 דולר, כשהטווח נע בין 0 ל-25 דולר. 22 אחוז מהמשיבים במחקר לא היו מוכנים לשלם כלל. מבין המשתתפים: גיל, השכלה, רמת הכנסה, מרחק הנסיעה, ביקורים קודמים, רק למשתנה ההכנסה לא היה קשר למוכנות לשלם. (מניתוח תוצאות הסק שערכתי עלה, שטווח התעריפים שהנשאלים מוכנים לשלם נע בין 0 ל-25 שקלים...).

Bowker וחבריו (1999) ערכו מחקר שהתבסס על סקר עמדות מבקרים משנת 1995. בסקר עלה, שאת השירותים הבאים: הקמת מרכזי מבקרים, הסדרת שבילי הליכה, אזורי פיקניק, בתי שימוש, חניה ואתרים היסטוריים - הנשאלים העדיפו שהמדינה תממן ממיסים, יותר מאשר בעזרת דמי כניסה או שילוב של מיסים ודמי כניסה. רק בחלק מהמודלים שנותחו, מוצא אתני והכנסה היו משתנה מסביר לתוצאה.

Reiling וחבריו (1988) ערכו מחקר מעניין בשנת 1984. הם רצו לבדוק כיצד שיתוף המבקרים במידע על ההתנהלות הכספית של הפארק משפיע על נכונותם לשלם. בסקר שערכו, נתבקשו המבקרים לחוות דעתם אם 5 דולר הם סכום נמוך, מספיק או גבוה עבור לינה באתר קמפינג. לאחר שהביעו דעתם, חולקו הנשאלים לקבוצות, ולכל קבוצה נמסר מידע רקע שונה. לקבוצה אחת לא נמסר כל מידע נוסף. לקבוצה שניה נמסר, שדמי הלינה הממוצעים באתר קמפינג הם 8 דולר ללילה. לקבוצה שלישית נמסר, שהעלות של כל מבקר שלן באתר הקמפינג לרשות שמתחזקת את האתר היא 11 דולר ללילה. לאחר קבלת המידע, הקבוצות נדרשו שוב לחוות דעתם בקשר לדמי הלינה של 5 דולר. מתברר, שמידע שונה השפיע בצורה שונה על כמות האנשים שחשבו ש-5 דולר זה סכום מועט מדי:

המידע שנמסר	כמות נשאלים שסברה ש-5 דולר זה מעט מדי
קבוצה 1	לא נמסר מידע נוסף
קבוצה 2	דמי הלינה הממוצעים המקובלים הם 8 דולר
קבוצה 3	עלות מבקר היא 11 דולר ללילה

מכאן, שתכנית הסברה לקהל המבקרים חיונית מאוד, ומשפיעה על מוכנות האנשים לשלם.

Vogt ו-Williams (1999) בדקו את עמדתם של מטיילים בטבע, בקשר לגביית כסף עבור שירותים שונים. התברר, כי המטיילים מעדיפים שהכסף יושקע בתכניות לשימור הטבע ולא בתכניות לפיתוח ושירותים חדשים. מטיילים שישנים בלילה בשטח תמכו יותר בשימור הטבע הקיים, מאשר מטיילי יום בלבד. באופן כללי תמכו המטיילים בשיקום נזקי האדם, פינוי פסולת, ואספקת מידע כיצד למנוע פגיעה בטבע.

עניינים נוספים הקשורים לגביית כסף

גביית כסף וויסות מטיילים

Shaw ו- Jakus ערכו סקר על עמדות מבקרים בשמורת Mohok במדינת ניו-יורק, על רקע כוונה לווסת את מספר המבקרים. הסקר הקיף מטיילים ברגל, רוכבי אופניים, מטפסי הרים, ומטיילים אחרים. מהסקר עולה, שכל קבוצה שכזו העדיפה "גזירה" אחרת על מנת לווסת את מספר המבקרים. הדבר בא ללמד, שלכל סוג של מבקרים יש העדפה שונה, ולכן מדיניות אחידה בנוגע לוויסות מספר המבקרים הנה בעייתית.

תשלום וולונטרי

ישנם פארקים בעולם, שבהם גביית התשלום נעשית על בסיס רצונו הטוב של המבקר. המתכונת יכולה להיות קופה בכניסה לשערי הפארק, אליה מתבקשים המבקרים לשלשל את דמי הכניסה, או בקשה לתרום כסף לאחזקת הפארק. עפ"י Martin (2000), מחקרים הראו שמטיילים באזורים נידחים העדיפו תרומות על פני תשלומי חובה. (לא ברור אם שיטה שכזאת תעבוד בישראל, אולם הדבר אף פעם לא נוסה כאן, ואולי כדאי לבחון אותו).

השפעת גביית כסף על שכבות חלשות

מחקר נוסף שערכו Reiling וחבריו (1992) בשנת 1984, התבסס על 1066 מבקרים באתרי קמפינג של מדינת מיין. מהמחקר עלה בבירור, שמטיילים בעלי הכנסה נמוכה יצמצמו את פעילות הקמפינג שלהם כתוצאה מעליית תעריפים.

האם גביית תשלום מגבירה את ההערכה של המבקר למקום ומקטינה את היקף הונדליזם בטבע ?

אחת הטענות של רשות הטבע והגנים היא, שגביית תשלום משפרת את ההערכה של המבקרים לאתר, ותורמת ליחס חיובי למקום, בין השאר - שמירה על הניקיון, והקטנת תופעות של ונדליזם.

במאמר שלהם מציינים Gregersen ו- Laarman שההנחה הרווחת בקרב העוסקים בניהול משאבי טבע היא שמבקרים נוהגים ביתר דרך ארץ בסביבה אם הם צריכים לשלם על מנת לבקר בה. אולם הם מדגישים, שלדעתם יש לחקור יותר לעומק סוגיה זו, במיוחד בהקשר בינלאומי וחוצה תרבויות.

Miller (1998) מתייחס אף הוא במאמרו לנושא זה, וגורס שגביית תשלום ממטיילים מגביר את מידת ההערכה של הציבור לפארקים.

ניהול פארקים ושמורות טבע בתקופת קיצוצי תקציבים ממשלתיים

Van Sickle ו-Eagles (1998) עוסקים במאמרם בנושא של ניהול תיירות טבע ונופש בעידן של קיצוצי תקציב ממשלתי. מתברר, שקיצוצי תקציב לגופים המופקדים על ניהול משאבי הטבע אינו דבר הייחודי לישראל הענייה. שלושה רבעים מכלל הרשויות הראשיות בקנדה שאחריות על פארקים ושמורות טבע סבלו מקיצוצי תקציב בשנים 1994-1998. הדבר התבטא בקיצוצי כוח אדם, סגירת מתקנים ותכניות, והפרטת פארקים. תחת זה, הורחב שטח הפארקים הדורשים ניהול. על הרשויות מופעל לחץ להגדיל את מקורות ההכנסה שלהן כדי להתגבר על הבעיה, ונבחנות מספר אופציות מלבד תהליך של מעבר להתבססות על תשלומי מבקרים, כמו למשל שימוש במתנדבים לתפעול האתרים, עידוד תרומות, הכנסה משירותי "ערך מוסף" כמו השכרת ציוד, ועוד.

אחד השינויים החשובים הנגזרים מגזרות כלכליות אלה, הוא יצירת מבנה שונה של ההנהלה של הרשויות - כזה ששם דגש בניהול השמורה יותר לכיוון ניהול עסקי, בנוסף לניהול הסביבתי.

(מודל מעניין בהקשר זה הוא ניהול פארק תמנע. מזה כמה שנים מנוהל פארק תמנע כגוף פרטי לכל דבר ע"י המועצה האזורית חבל אילות. בשנים האחרונות עבר הפארק מהפך של ממש, והותקנו בו אטרקציות רבות ושירותים רבים למבקרים. לפארק פותח מודל עסקי, המתבסס על מקורות הכנסה רבים ומגוונים - דמי כניסה, מתן זיכיונות להפעלת שירותי הסעדה, מכירת רשיונות לניהול והפקה של אירועים בשטח האתר, ועוד. לפעילות התיירותית האינטנסיבית בפארק יש כמובן השלכות סביבתיות. למשל, אירועים שנערכים בפארק בלילה מעשירים אמנם את קופת מנהלת הפארק, אך עלולים להפריע לבעלי החיים שזהו שטח מחייתם. טרם נערך מחקר מסודר בנושא, שיבחן את ההשפעה של הפעילות האינטנסיבית הזו על האקוסיסטמה בתמנע. סוגיה בעייתית נוספת היא הפגיעה באופי ה"בתולי" של תא השטח. באזורים מסוימים נראה מכתש תמנע כמו לונה פארק יותר מאשר אזור טבע מדברי, וזאת בגלל עושר המתקנים שבו).

Han ו-Lee (2002) ערכו בדרום קוריאה מחקר על רקע כוונת הממשלה לקצץ בתקציבי רשות הפארקים הלאומית. מטרת המחקר הייתה לגלות, האם משאבי הטבע אוצרים בחובם די ערך כלכלי, שיצדיק העלאה של תעריפי הכניסה לפארקים. המחקר נערך בחמישה פארקים לאומיים גדולים בדרום קוריאה, ותוצאותיו הראו, שיש לפארקים אלה די ערך כלכלי וסביבתי, כך שיצדיק העלאת התעריפים.

מטרות ומדיניות בגביית תשלומים

מתוך המאמרים של Harris ו-Driver (1987) וכן מהמאמר של Miller (1998) ניתן ללמוד על יתרונות וחסרונות של גביית כסף באתרי טבע.

חסרונות:

1. סיבות היסטוריות - באופן מסורתי שטחים פתוחים צריכים להיות חופשיים לשימוש
2. פעילות ונופש בטבע הם בבחינת טובת הציבור

3. חלק משכבות האוכלוסייה אינן יכולות להרשות לעצמן תשלום
4. שימור הטבע הוא לטובת הכלל ולכן צריך להיות ממומן מכספי המדינה
5. קשה לנהל את מנגנון גביית הכסף בצורה הוגנת

יתרונות :

1. מעשיר את קופת הגוף האחראי על תפעול האתר ושמירה עליו
2. שיפור איכות שירותי הנופש
3. מחייבים את הרשויות לחשוב ולפעול בצורה יעילה כלכלית
4. ויסות עומס המטיילים
5. הקטנת הנזק למשאבי הטבע
6. הגברת ההערכה של המבקרים כלפי המקום

Laarman ו-Gregersen מנסחים מספר מטרות לגביית כסף בשמורות ופארקים, מהן אפשר לגזור את היתרונות הבאים בגביית כסף :

1. עצם גביית כסף ממבקרים מעידה שלטבע יש ערך כספי וכלכלי, ערך בר מיקוח בדיונים סביב כדאיות הפעלת שימושי קרקע שונים.
2. גביית כסף ממבקרים עשויה למנוע מצב שבו מספר מצומצם של אנשים מסבסדים את הביקור באתרים עבור כלל המבקרים (למשל תושבים שמשלמים מיסים לרשות שמתחזקת אתר מסוים שפתוח לכלל הציבור).
3. גביית כסף עשויה להיות כלי ניהולי שישמש להפחתת הלחץ מאזורי טיול - ע"י העלאת דמי הכניסה בעונות השיא.
4. גביית כסף עשויה להיות כלי עזר חינוכי, שכן בזמן התשלום ניתן לצייד את המבקר במידע - בין אם בחומר כתוב ובין אם בע"פ. בצורה זו גם מושג היתרון בהיבט החינוכי, וגם המבקר מרגיש שהוא מקבל תמורה לכספו.

Laarman ו-Gregersen נותנים גם קווים מנחים לגביית כסף באתרי טבע, מהם :

1. גביית כסף ממבקרים משלימה ולא מחליפה מקורות הכנסה מתוקצבים.
2. חייבים להקצות לפחות חלק מההכנסות שנגבות באתר מסוים לטובת אותו אתר בלבד. הם מציינים שמבקרים יגלו נכונות גבוהה יותר לשלם אם הם יודעים שהכסף יושקע באותו אתר. (נקודה זו הייתה מרכיב מפתח בתכנית גביית הכסף של הקונגרס בארה"ב, ואף אוששה בסקר שערכתי).
3. לא כל האתרים מצדיקים גביית כסף - למשל אתרים עם כמות מבקרים קטנה והוצאות גבייה גדולות.

Gregersen ו-Laarman מפרטים במאמרם קטגוריות לגביית תשלומים באתרי טבע.

סוג התשלום	שימוש
1 דמי כניסה כלליים	דמי כניסה, מאפשרים גישה לפארק או השמורה ושימוש במתקנים שמעבר ל"שער".
2 דמי שימוש	תשלום ספציפי לשימוש במרכז מבקרים, חניה, חניון קמפינג, שירותי הדרכה, בקתות לינה במסלולי הליכה, שירותי חירום, ועוד.
3 דמי זיכיון	קבלת תשלום מזכיינים שפועלים בשטח - לממכר מזון, שירותי לינה, תחבורה, הדרכה, מזכרות, וכד'.
4 תמלוגים והשתתפות ברווחים	הכנסה ממכירת ספרי הדרכה, גלויות, חולצות, ספרים ומזכרות.
5 רשיונות ו-Permits	עבור מפעילי תיירות, מדריכים, חוקרים, מטפסי הרים.
6 מיסים	מיסים על חדרי לינה, כלי רכב, ופעילויות מיוחדות
7 תרומות	מתנות וקבלת תרומות מתורמים וארגונים מסוג "ידידי השמורות והפארקים"

מקרי מבחן בעולם

תכנית ניסיונית לגביית כסף בפארקים בארה"ב

U.S. Federal Recreation Fee Demonstration Program

בארה"ב פועלות מספר רשויות שאחריות על משאבי הטבע, השמורות, הפארקים והשטחים הפתוחים. בשנת 1996 יזם הקונגרס תכנית, שמטרתה לבחון מדיניות גביית תשלומים חדשה, במספר גדול של אתרי נופש. הרעיון בתכנית הוא להשקיע את הכסף שגובים מהמבקרים חזרה באתרים עצמם, ע"י כך שמוגדר שלפחות 80 אחוזים מהכסף שנגבה באתר יחזור חזרה לאתר עצמו. הכסף ישמש לתחזוקת האתרים, שימור הטבע והסביבה, ואספקת שירותים ושיפורים שונים. התכנית הונהגה מתוך רצון לענות על הביקושים ההולכים וגוברים לניצול משאבי הטבע לצורכי תיירות ונופש, ובד בבד לדאוג לשמירה על משאב יקר זה. במשך הזמן שבו התכנית פועלת, הרשויות היו קשובות לרחשי הקהל. התכנית עוררה תמיכה, אולם לא מעט התנגדויות, כפי שיפורט בהמשך.

הרשויות למדו במשך הזמן על שלושה יסודות שחשובים לקהל המבקרים :

1. מתן דין וחשבון (Accountability) - בניית אמון ע"י שיתוף הקהל במידע על צורות השימוש בכסף וביצועי הרשויות. חלוקת חומר ופרסום נתונים מספריים, שילוט, דו"חות, הודעות לעיתונות, וחלוקת דפדפות מידע.
2. תועלת למבקרים (Benefits) - גביית תשלום מאפשרת למבקרים לקבל יותר שירותים ומתקנים, בין השאר לשיפור רמה התברואה והבטיחות האישית.
3. נוחיות (Convenience) - גביית התשלום צריכה להיות פשוטה ונוחה למבקר, על מנת שלא תעיק ותכביד על הביקור, ותשאיר את חווית הנופש מהנה.

הרשות הנהיגה מספר רב של שכלולים לשיטה, מאז שהונהגה. למשל :

1. מטיילים שמבקרים מספר גדול של פעמים באתרי הנופש מקבלים מעין "עיתורים", שמזכים אותם בהטבות מיוחדות לקבלת שירותים נוספים בעת הביקורים באתרים.
2. הנהגת Passes אזוריים ומקומיים לביקור במספר גדול של אתרים באותו אזור.
3. בחלק מאתרים, ישנם ימים במשך השנה שבהם הכניסה היא חינם.
4. הרשויות הופכות את התשלום לקל ופשוט עובר המבקרים. Passes לביקורים ניתן לרכוש באינטרנט, ברשתות שיווק גדולות, בדואר, בטלפון, ובעזרת מכונות אוטומטיות באתרים.

להלן תוצאות סקר על נכונות לשלם, שערכו הרשויות בארה"ב בהקשר לתוכנית :

Survey Location	General Opinions About Fees	
	Positive	Negative
Boundary Waters Canoe Area	87%	13%
Southern California National Forests	64%	18%
Vail Pass Winter Recreation Area	46%	22%
Desolation Wilderness	64-78%	22-36%
White Mountain National Forest	68-72%	15-16%
Cataract Lake Fee Area	64%	14%
Tonto National Forest	55-64%	22-26%
National Comment Cards	62%	38%
News Article Analysis	65%	35%
<u>Los Angeles Times</u> Survey (natl.)	51%	42%

מקור : USDA Forest Service Report (May 2003) - Recreation Fee Demonstration Program

ראשי הפרוייקט מדווחים על הצלחה בשימוש בתשלומים במקומות שונים ולצרכים שונים :

- שיפורים בתחזוקת השטח - פרויקטי איסוף אשפה וצביעה.
- שיפור מתקנים - התקנת שירותים, מתקנים לנכים, שילוט ומידע, אחראים על אספקת מים למטיילים.
- ביטחון ובטיחות - התקנת אמצעי בטיחות במסלולים, הפעלת כוחות שיטור לביטחון המטיילים, מתן מידע על תחזיות מזג אוויר.
- שימור הטבע - שיקום והקמת מתקנים למניעת פגיעה בטבע ע"י המטיילים.
- מתן מענה למטיילים - הכנת "חבילות ביקור" לבעלי הכנסה נמוכה.
- גויסו מתנדבים שקיבלו רשיון כניסה חינם לפארקים תמורת סיוע בפעילויות שונות.

עלות הגבייה

מנגנון הגבייה עצמו עולה כסף. בשנה הראשונה להפעלת הפרוייקט, 1997, היוו הוצאות הגבייה 45 אחוז מההכנסות - בשל הצורך בהשקעה ראשונית בתשתית. בשנת 1998 ירד שיעור הוצאות הגבייה ל-17 אחוז בלבד מההכנסות. בשנת 1999 עמד השיעור על 21 אחוז.

התנגדויות

כאמור, התכנית עוררה ומעוררת התנגדויות רבות בקרב הציבור האמריקאי. אתר האינטרנט Fee Demo in the News כולל 260 הפניות לכתבות עיתונות וטלוויזיה שבהן מדווח על התנגדויות לתכנית, שנמשכות עד עצם הרגע הזה. כאשר קוראים דיווחים שאינם מטעים הרשויות, מתבררת תמונה מעט שונה -

ישנן טענות שבאתרים רבים לא נעשו שיפורים מספקים למרות גביית הכסף, ישנן טענות על "הפרטה בפועל" של אדמות המדינה, ומושמות טענות קשות באשר למגבלה שיוצרים התעריפים על משפחות מעוטות הכנסה, שמקבלות עונש על עוניין. יש הגורסים שהתכנית היא תרוץ בידי בקונגרס לקצץ בתקציבים לרשויות הציבוריות, ובסופו של דבר, סך הכסף שיושקע באתרי הטבע ירד.

הפארק הלאומי באנף בקנדה

מקרה מבחן מעניין הוא של הפארק הלאומי באנף בקנדה (Hodgins וחבריו, 2000). זהו פארק הדגל של קנדה, המשתרע על פני שטח של 6,640 קמ"ר, במגוון צורות נוף. בפארק חלה עליה מטאורית במספר המבקרים - מ-70 אלף בשנת 1912 ל-4 מיליון בשנת 1995. לאור השימוש האינטנסיבי במשאבי הטבע, יזם השר המופקד על המורשת הקנדית מחקר מקיף על אזור הפארק (BBVS - Banff Bow Valley Study).

אחת המסקנות החשובות שגיבש צוות המחקר נוגעת לניהול המבקרים בפארק. הצוות גורס, ש"יש ליישם שיטות אפקטיביות לניהול ולהגבלה של השימוש האנושי בפארק. לשם כך, יידרש פיקוח ותאום מתמיד מצד מבקרים, תושבי האזור, תעשיית התיירות, הנהלת הפארק וגופים מחוקקים. אולם בד בבד עם הצורך לוטת את הגידול במספר המבקרים, הטלת מגבלות על כניסה לפארק לא תבוא במקום תכניות יצירתיות לניהול המבקרים בפארק, וזאת על מנת לאפשר לכמה שיותר מבקרים ליהנות מהפארק תוך שמירה על המאפיינים האקולוגיים". זאת אומרת - יש למצוא את שביל הזהב בין ויסות מטיילים, לבין השאיפה לאפשר לכל אחד ואחד ליהנות ממשאבי הטבע.

המלצה נוספת הנוגעת לשימור הטבע גורסת, שעל מנת לענות על הביקוש הרב, כל מתקני התשתית והשירותים ימוקמו מחוץ לגבולות הפארק הלאומי. המלצה נוספת היא בעלת אספקט חינוכי - התיירות בפארק הלאומי באנף חייבת לשקף את ערכי הפארק, ולהביא לכך שתתרום לשמירה על המאפיינים האקולוגיים שלו. ויתרה מכך - הרשויות חייבות לפעול על מנת להעלות את רמת המודעות של המבקרים בפארק לנושא האקולוגיה ושמירה על הטבע והסביבה, ולעורר רגשות אחריות אישית והשתתפות בהגנה על ערכים אלה. לאור זאת נדרשת הפעלת תוכנית לחינוך, והעלאת המודעות והמעורבות בנושאים אלה.

היבט נוסף בו נגע המחקר היה מידת מעורבות הציבור בהחלטות שמתקבלות בנוגע להפעלת הפארק. צוות המחקר קיבל תגובות ממשקיעים ומבקרים, לפיהן לא הייתה להם כל אפשרות להשפיע על מקבלי ההחלטות הנוגעים לעניין הפארק, ושהחלטות רבות התקבלו מאחורי דלתיים סגורות. וכל זאת למרות שרשות הפארקים של קנדה דאגה לפנות לציבור בדרכים שונות. מתברר כי בסופו של דבר הציבור לא חש שהמשובים שלו הובאו בחשבון בתהליך קבלת ההחלטות.

מעניין להבהיר בהקשר זה את נושא שיתוף הציבור בהליכי תכנון בישראל. הרשויות בישראל לוקות בכל הקשור לשיתוף הציבור בהליכי תכנון. הדבר בולט בהקשר לתכנון העירוני, ומעניינת בהקשר זה רשימתה של אסתר זנדברג ב"הארץ" מתאריך 3 ביוני 2003 אודות הסתרת התוכניות

להקמת גשר ענק לרכבת הקלה בכניסה לירושלים. באותה רשימה מוזכר גם נושא הקמת בניין המוזיאון לסובלנות בירושלים - גם במקרה זה התכנון הוצג לציבור רק לאחר מעשה, כשהקמת הבניין הפכה כבר לעובדה מוגמרת.

גם בהקשר לקביעת מדיניות ונהלים בתחום ניהול משאבי טבע לא נעשה כל מאמץ לשתף את הציבור. רשות הטבע והגנים לא יזמה בתקופה האחרונה כל פניה לציבור על מנת להציג את תכניתה, והדוגמה הטובה ביותר אולי היא עצם עריכת עבודת מחקר זו.

אם רצתה רשות הטבע והגנים להשתמש בתוצאות הסקר על מנת לכוון בצורה יותר מושכלת את מדיניותה, הייתה מזמינה את המחקר מוקדם הרבה יותר. למעשה, העבודה, והסקר שבמסגרתה, נערכו בחודש אפריל 2003, בעת שהרשות כבר גיבשה את צעדיה.

ולא זו בלבד, אלא שהבנה מעמיקה של הממשק אדם-טבע בשמורת הרי אילת ובשמורות הטבע בישראל בכלל, דורשת מחקר ארוך טווח ומעמיק הרבה יותר, כפי שהוכיח הניסיון שנרכש במחקר בפארק באנף.

המחקר הנוגע לפארק באנף נערך במשך שנתיים תמימות, והושקעו בו 2.8 מליון דולר קנדי. מעניין לגלות, שטרם עריכת המחקר בבאנף היה בידי הצוות מידע מחקרי רב אודות המערכות האקולוגיות של הטבע, אולם לעומת זאת מידע מוגבל ומועט בתחום הכלכלי-חברתי, וספציפית בנוגע להתנהגות מבקרים ומטיילים, והתנהגות קהילות שמתגוררות בסמוך לפארק ובתחומו.

על הנעשה בישראל

רשות הטבע והגנים

להלן מידע אודות "הרשות לשמירת הטבע והגנים הלאומיים" (להלן "הרשות" או "רט"ג"), והגדרות של המונחים "שמורת טבע" ו"גן לאומי", כפי שלקוחים מתוך אתר האינטרנט של הרשות.

הרשות לשמירת הטבע והגנים הלאומיים (רשות הטבע והגנים) מופקדת על פי חוק גנים לאומיים, שמורות טבע, אתרים לאומיים ואתרי הנצחה התשנ"ח – 1998 – על הגנים הלאומיים ושמורות הטבע בישראל. בין תפקידיה החשובים של הרשות: ליזום, לתכנן, להקים, לפתח ולנהל שמורות טבע וגנים לאומיים.

שמורת טבע היא מקום שבו נשמרים חי, צומח, דומם, קרקע, מערות, מים או נוף שיש בהם ענין מדעי או חינוכי, מפני שינויים בלתי רצויים במראם, בהרכבם הביולוגי או במהלך התפתחותם.

גן לאומי הוא שטח המשמש או מיועד לשמש לצרכי נופש לציבור בחיק הטבע או להנצחת ערכים בעלי חשיבות היסטורית, ארכיאולוגית, אדריכלית, טבעית או נופית בין שנשאר בטבעו ובין שהותקן לשמש מטרות אלה.

הליך תכנונם והקמתם של הגנים והשמורות, תחילתו - בייזום הצעה לגן או שמורה על-פי ערכי הטבע, הנוף והמורשת בשטח או אתר כלשהו ובחינת ייחודם וחשיבותם לשימור ולטיפוח, דרך הגשת תכנית ואישורה לפי חוק התכנון והבניה וסיומו - בפרסום ההכרזה על האתר כגן לאומי או כשמורת טבע ע"י שר הפנים.

רשות הטבע והגנים מטפלת כיום בכ-375 שמורות טבע וב-112 גנים לאומיים בשטח כולל של כ-600 קמ"ר. מתוכם 149 שמורות טבע ו-53 גנים לאומיים **מוכרזים**.

גביית תשלום באתרי טבע בישראל - ה-אין מדיניות

שמורות הטבע והגנים הלאומיים, המהווים את רוב שטחם של אתרי הטבע בישראל, נמצאים אמנם באחריות רט"ג, אולם אתרי הטבע רבים אחרים מצויים תחת אחריות גופים ציבוריים שונים, ואף תחת אחריות גופים פרטיים. זאת, בצירוף העובדה שאין מדיניות סדורה לגביית תשלום באתרי טבע בישראל, מביא לכך שקיים חוסר עקביות בגביית התשלומים באתרים.

בפורום "טיולים בארץ" באתר האינטרנט "תפוז", אין יום שלא עובר מבלי שמישהו מהכותבים בפורום לא מעלה סוגייה הקשורה בתשלום באתרי הטבע.

גביית תשלום בחופים

נושא גביית תשלום בחופי ישראל נדון ונדוש ללא הרף. להלן מספר דוגמאות.

מתוך כ-60 ק"מ של חופי הכינרת, רק מעטים פתוחים לרחצה חופשית ללא דמי כניסה. דמי הכניסה נגבים ע"י קיבוצים, עיריית טבריה, ומפעילים פרטיים. בחודש מאי הופץ באינטרנט מכתב שקרא לאזרחי ישראל להתעורר ולפעול נגד גביית תשלום בכניסה לחופי הכינרת, וזאת בעקבות תחקיר תכנית הטלוויזיה "בולדוג" בערוץ 8, שחשף אי סדרים הקשורים לפועלו של ראש המועצה האזורית עמק הירדן בהקשר זה.

ויכוח דומה ניטש סביב חופי הים התיכון. גם שם, חלק גדול מרצועת החוף שאינה תפוסה ע"י מתקני תשתית וצבא, פתוח לקהל תמורת תשלום דמי כניסה.

בחלק מהמקומות נגבה התשלום ע"י גוף ציבורי (למשל רשות הטבע והגנים בחוף בית ינאי ובחוף אלמוג באילת), ובחלק גדול מהמקרים התשלום נגבה ע"י רשויות אזוריות ומקומיות, שמשתמשות בזכיינים פרטיים (למשל חופי הרצליה, חוף הבונים, חוף ניצנים).

ולא זו בלבד, אלא שלעתים נערכים בחופים אירועים עבור גורמים פרטיים, שמאורגנים ע"י גורמים פרטיים, וזאת על חשבון הציבור הרחב שאינו יכול להשתמש בחופים בזמן אירועים כאלה (למשל - פסטיבלים שנערכים בחוף ניצנים).

המצפה התת-ימי באילת הוא אולי הדוגמה הקיצונית ביותר לעניין. היזם מוריס קהאן קיבל בשנות השבעים זיכיון מראש הממשלה להפעיל את המצפה התת ימי על רצועת חוף ארוכה, מהיפות במפרץ אילת, שהיא חלק משמורת טבע. המצפה משלם לר"ג מעין תשלום תמלוגים, שלמעשה הוא בבחינת מס-שפתיים, שכן בפועל אין כמעט פיקוח על הנעשה בשטח המצפה, ואם לא די בכך - במתחם המצפה נבנים מבנים במרחק הקטן מ-100 מטרים מקו המים, בניגוד לתמ"א 13.

גביית תשלום בפארקים אחרים

אתרים רבים אחרים מופעלים ע"י קיבוצים ומושבים, וע"י מועצות אזוריות. חמת גדר הוא אתר טבע ייחודי, שמתוחזק ע"י קיבוצים מדרום רמת הגולן, ומשמש כיום כאחד מאתרי התיירות והנופש השוקקים ביותר בישראל. פארק נוסף המהווה דוגמה מעניינת הוא פארק תמנע, שהוזכר בעמ' 10.

גביית תשלום בפארקים עירוניים

בסופי שבוע ובחגים נוהרים אלפי בית ישראל לצאת לנופש בפארקים עירוניים. למעט בעיר רעננה, הכניסה לכל הפארקים היא חופשית. ועדה של משרד הפנים בדקה את סוגיית דמי הכניסה לפארקים עירוניים ופרסמה לאחרונה את מסקנותיה, אשר הובאו בכתבה בעיתון "הארץ" בתאריך 5 ביוני 2003. הועדה תמכה בכך שהכניסה לפארקים תהיה ללא תשלום, מתוך מטרה לשמר "משטר של פתיחות" ולאפשר לכל אדם להשתמש בשטחים ציבוריים. מצד שני, גורסת הועדה שבתנאים מסוימים יהיה בכל זאת תשלום, וזאת עקב ההשקעה הכספית הרבה, שמגיעה בדרך כלל מקופת הרשות העירונית בלבד. הועדה מציעה, שלא תותר גביית תשלום במקרים הבאים:

1. בפארקים הכוללים רק מדשאות ומתקני משחק
 2. בפארקים ששטחם קטן מ-100 דונם
 3. במקרה שבתחום הרשות המקומית ישנם שטחים פתוחים נוספים
- במקום שבו אין הצדקה לגביית תשלום, יועדף תשלום בעבור חניה או שירותים נלווים (מתקני שעשועים, פינות חי וכד').
- עמותת "אדם טבע ודין" הגישה לבג"ץ טענה בדבר הסתירה הפנימית בהחלטתה של הועדה, וציינה שכל רשות מקומית תוכל למצוא את התנאים שיאפשרו לה לגבות תשלום עבור שימוש בפארקים.

גביית תשלום ע"י רשות הטבע והגנים

ברובם המכריע של הגנים הלאומיים בארץ נדרשים המבקרים לשלם דמי כניסה. לא כן בשמורות הטבע - חלקן קולטות קהל תמורת דמי כניסה, וחלקן פתוחות באופן חופשי לציבור (כמו למשל רוב שמורת הרי

אילת). ראוי לציין, שגם הרשות עצמה נוקטת בחוסר עקביות בנוגע למדיניות תשלומים. לא מזמן החלה הרשות ללא כל הודעה מוקדמת לגבות סך 30 שקלים מכל מכונית שנכנסת בסופי שבוע וחגים לחניון האגם בכרמל. בוטקה, שומר ומחסום הוצבו באמצע הדרך היפה שמובילה לחניון, ושומר החל לגבות כסף ללא כל הסברים. הדבר עומד בסתירה מוחלטת לעיקרון שגורס שיש לשתף את הקהל ולהסביר לו מהו הרציונל שעומד מאחורי גביית הכסף.

פעילות שכזאת "מריחה לא טוב", וגורמת לציבור לחוש אנטי כלפי הרשות שמשדרת לציבור רצון עז למלא את קופתה על חשבון הציבור ותו לא.

מאידך, מפעילה הרשות את "מועדון מטמון", המאפשר למשפחות לרכוש Pass משפחתי לכל הפארקים כמעט, הטבה משמעותית למשפחה שמרבה לטייל. אולם אפילו היבט חיובי זה לא משווק כראוי, ואביא לדוגמה את עצמי - כלל לא הייתי מודע להטבה זו, למרות שאני מרבה מאוד לטייל בארץ.

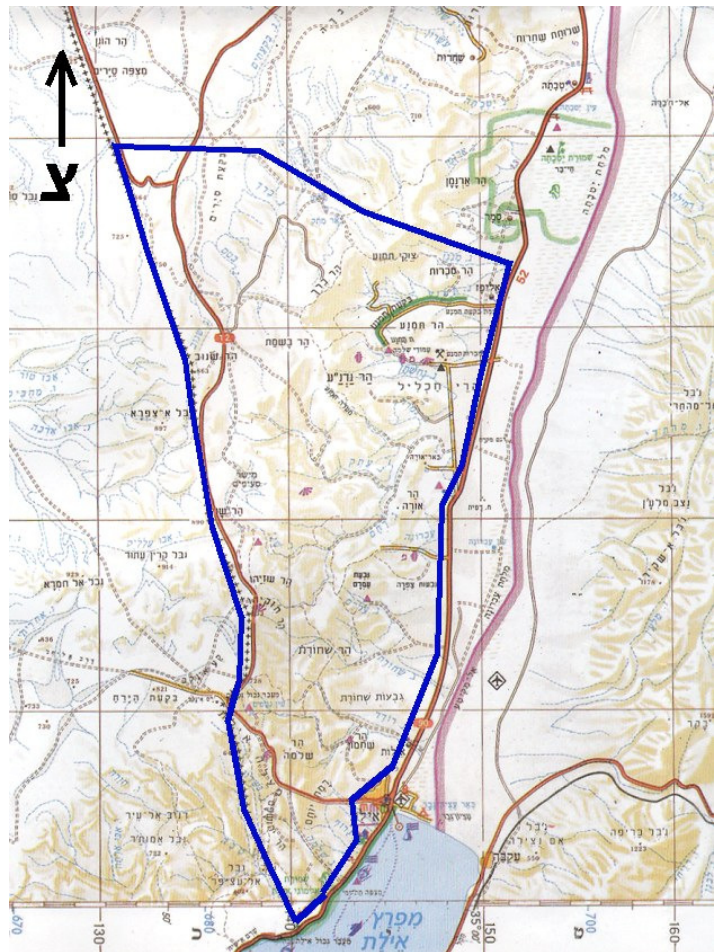
ראוי לציין, שבדו"ח רשות הטבע והגנים לשנת 2001 אין ולו סעיף אחד המתייחס לנושא מדיניות גביית התשלומים.

עיסוק נרחב אודות גביית תשלום ע"י הרשות ראה בפרק המלצות.

שמורת הרי אילת - רקע ותכניות פיתוח

תיחום תא השטח

תא השטח שמכונה להלן "שמורת הרי אילת", או "השמורה", הנו תא שטח משולש, שגבולותיו: בדרום - "קדקוד" שנוצר ע"י גבול ישראל-מצרים במפגשו עם מפרץ אילת - דרומית לאזור הר צפחות. במערב - קו הגבול עם מצרים. במזרח - הערבה. בצפון - בקעת סירים - צפונית לקניון האדום, וצפונית לבקעת תמנע.

תמונה 1 - מפת אזור שמורת הרי אילת

לחץ סביבתי על שמורת הרי אילת - קנה מידה להשוואה

קנה מידה מעניין להשוואה הוא הפארק הלאומי באנף בקנדה. בפארק מבקרים כ-600 מטיילים לקמ"ר לשנה, וזהו סדר גודל הדומה לזה של כמות המטיילים בהרי אילת, אזור בו מבקרים כ-390 מטיילים לקמ"ר לשנה. לעומת זאת, סך המטיילים בשבילי ההליכה בפארק באנף מסתכם בכ-20,000 מטיילים לשנה, המתחלקים על פני למעלה מ-1,500 קילומטרים של שבילים. מספר זה קטן בהרבה ממספר המטיילים השנתי בשבילי

ההליכה בהרי אילת - רוב המבקרים מבין 150,000 המבקרים בהרי אילת מטייל בשבילי ההליכה, שאורכם הכולל נמדד בעשרות קילומטרים בלבד. הדבר נותן אינדיקציה על הלחץ הסביבתי הרב שנוצר על המסלולים בהרי אילת.

תמונה 2 - מטיילים צופים בנוף באזור נחל גשרון עליון

תוכניות הפיתוח של רשות הטבע והגנים לאזור אילת

(מתוך מסמך טיוטה של הרשות מספטמבר 2002 ושיחות עם דר' בני שלמון - ביולוג מחוז אילת ברשות)

ניהול המטיילים בשמורה

בין המטרות שהוגדרו לצורך הכרזת השמורה נקבע כי "יש לעודד תנועה, טיול ותיירות בתחומי השמורה, להתקין מתקנים למטרה זו ולנקוט בצעדים לאבטחת המטיילים".
השמורה מושכת אליה 150,000-200,000 מטיילים בשנה, הנעים בה ברגל, ברכיבה על גמלים או סוסים, בכרכרות חמורים ובכלי-רכב, כולל רכבי-שטח לסוגיהם (גיפים, טרקטורונים, אופנועים, אופני-הרים). מספר המטיילים מושפע ממצב התיירות הלאומית והבינלאומית, והוא צפוי לגדול בד בבד עם עליית הביקוש לביולי בחיק הטבע של האוכלוסייה, הגדלה בהתמדה. היקף תנועת התיירות מושפע גם ממצבה הכלכלי של ישראל וממערכת היחסים המדינית בין ישראל לשכנותיה. בתנאי שלום, ביטחון ושגשוג כלכלי תחומים שבדרך כלל כרוכים זה בזה צפוי כי מספר המטיילים באזור יגדל.
גודש מטיילים בשמורה יכול ליצור מצבים של צפיפות, שעלולה לפגוע בהנאה של המטיילים עצמם, וגם לפגוע בערכי הטבע הייחודיים לשמורה. הפגיעה באה לידי ביטוי בתחומים שונים המפורטים בטבלה בנספח א'. כדי לצמצם או למנוע את הנזקים הנ"ל, יש צורך לפעול לוויסות כמות המטיילים בזמן ובמרחב.

המטרה בניהול המטיילים

ניהול תנועת המטיילים בשמורת מסיב אילת, נועדה להקפיד על שמירת ערכי הטבע הייחודיים לשמורה, למזעור נזקים, ולמניעת הרגשת דוחק וצפיפות במסלולים עמוסים.

מאפייני המטיילים

מרבית המטיילים בשמורה הם תלמידים במסגרת טיולי בתי-ספר ותנועות נוער, ומיעוטם מטיילים בודדים וקבוצות קטנות, למשל: משפחות בכלי רכב קלים פרטיים וברכבי-שטח לסיורי מדבר לתיירים מאילת.
מרבית הטיולים מתרכזים במספר מצומצם יחסית של מסלולים, בעיקר בוואדיות. למשל, בקניון האדום מבקרים כ-150,000 מטיילים בשנה, כשהעומס המרבי מגיע לכ-2,000 ביום. בהר שלמה-נחל מפלים, ובנחל גשרון עליון נעים באמצע השבוע, בחודשים הקרירים, עד כ-1,500 מטיילים ביום. בנחל נטיפים-רודד-שחורת או בדקלי הדום נעים יחד עד 20 רכבי-שטח, כשהעומס המרבי מגיע לכ-70 כלי-רכב לאתר ביום. בנחל שלמה נעים מדי יום עשרות גמלים, סוסים וחמורים. קבוצות המטיילים משתמשות בחניוני לילה מאושרים. בחניון הלילה בנחל שחורת משתמשים כ-10,000 מטיילים בשנה.
בנוסף למטיילים, מגיעות לשמורה קבוצות שונות, המשתמשות בה לצורך אירועי קייטרינג ומסיבות סמים. ריבוי המטיילים באתרים מסוימים, מושך בעקבותיו מזנונים ניידים, לא חוקיים ("גזלן"), המגדילים את עומס הרעש והאשפה בשעות היום והלילה.

גורם נוסף שמשפיע על הלחץ בשמורה נוצר מהעובדה, שרוב בתי הספר עורכים את הטיול בימים שני עד רביעי, כך שגם במהלך השבוע אין ויסות מתאים של כמויות המטיילים, ובנוסף לכך, בתי ספר רבים

מארגנים את הטיול באותו סדר, כך שמרבית הקבוצות מגיעות ביום הראשון לקניון האדום, ביום השני לנחל שחורת, וכו', דבר שתורם עוד יותר לעומס על השמורה.

הלחץ על המסלולים הוא כה גדול, עד כי לעיתים מגיעות לאותו מסלול בבת אחת מספר קבוצות מטיילים, ובנקודות של "צווארי בקבוק" במסלול נוצרים "פקקי תנועה" של ממש של מטיילים. דבר זה יוצר כמה בעיות:

- ההנאה מהטיול נפגמת.
- כאשר התלמידים נעצרים בעל כורחם, מתוך שעמום הם נוטים לחבל בסביבה - לחרוט על הסלעים, ליצור קירות מסטיקים, לאכול ולהשליך פסולת, ועוד.
- קבוצות לא לוקחות בחשבון את העיכוב בזמן, ומסיימות את הטיול לאחר רדת החשיכה.

המטיילים כאיום על החי, הצומח והדומם

הטבלה שבנספח ב' מפרטת את עיקר הנזקים הנגרמים לחי, לצומח ולדומם בשל מטיילים ברגל, ברכב וברכיבה, את הסכנות והאיומים השונים, דרכי פעולה אפשריות למניעת נזקים או למזעורם ויתרונות וחסרונות של האפשרויות השונות.

תמונה 3 - אשפה במסלול הקניון האדום

דרכים מוצעות לפתרון

ויסות כמות המטיילים

- ויסות עומס המטיילים לרווחת המטיילים ולמזעור מפגעים באמצעות מיסוד העברת נתונים, (on-line) בין חדר מצב של משרד החינוך לבין משרדי רשות הטבע והגנים באילת. הנפקת רישיון הטיול תהייה מותנת באישור משרדי הרשות באילת. האישור יינתן לפי מפתח עומס מטיילים

מרב/ליום/למסלול, כמפורט בטבלה שלהלן. פקחי השמורה יבדקו את רשיונות הטיולים ויוודאו שמטיילים אינם חורגים מהמסלולים שאושרו להם.

- ויסות מספר כלי-הרכב/גמלים/חמורים הנעים בשבילי השמורה, שבהם העומס ניכר, באמצעות אכיפת נוהל תיאום שיחול על החברות המארגנות.
- הפניית אירועי קייטרינג לאתרים מוסכמים, התניית אירוע בהפקדת המחאה לכיסוי הוצאות ניקיון, ופיקוח על הניקיון בסיום האירוע.
- נוהל להסרת מפגעים של מסיבות סמים ומזנונים ניידים, ייכתב בשיתוף עם משטרת אילת.

מספר המטיילים היומי המרבי בין החודשים אוקטובר לאפריל,

בימים שני – ושלישי בשבוע מצב קיים ומצב מוצע

שם המסלול	מצב קיים	מצב מוצע
קניון אדום	2,000	1,000
גשרון עליון	1,500	500
הר שלמה-נחל מפלים (בת-שבע)	1,500	500
הר צפחות	400	400
גשרון תיכון	300	300
גשרון עליון + תיכון (עד קער רחבעם)	300	300
גשרון עליון- הר צפחות	150	120
הר יואש-נחל יואש	500	500
עין נטפים (מעגלי)	200	300
עין נטפים-נחל נטפים	300	270
עין נטפים- קניון שחורת	300	360
קניון שחורת מעגלי	500	500
עמודי עמרם-הר אמיר-נחל אמיר	200	240
תחנה ססמוגרפית- עמודי עמרם	200	300
שני דרומי- קניון אדום	300	300
קניון אדום-שני-רחם-עמודי עמרם	200	200
נחל כסוי (צפון בקעת עובדה)	500	540

מקור : רשות הטבע והגנים, ספטמבר 2002

ישנם שלושה מסלולים עם עודף ביקוש : קניון אדום, גשרון עליון, והר שלמה-נחל מפלים (בת-שבע). מוצע לווסת את המטיילים ולהפנות אותם למסלולים חלופיים בהם אין עומס מטיילים. (ראה תמונה מספר 8 בעמוד 43, ובה מסומנים המסלולים ודרגות העומס שבהם על מפה).

תמונה 4 - סימון שבילים באזור נחל שחורת

הסדרת אתרי לינת לילה קבועים

- סימון ובנייה נמוכה ומוצנעת, בליווי אדריכל/ית נוף של גבול אתר הלילה, אתרי מדורה, אתרים ללינה ;
 - הצבת שירותים כימיים ניידים, או שירותים ביולוגיים קבועים - בהתאם לעומס המבקרים ;
 - העסקת קבלן ניקיון, פעם בשבוע, בעונת הטיולים העמוסה (בין סוכות לפסח).
- בעדיפות ראשונה, מוצע להסדיר את החניונים בנחל שחורת, בקניון האדום ובהר יהורם.

שערי כניסה לשמורה

העלאת רמת המודעות לכניסה לתחום שמורת הטבע: "שער" מעוצב, קבוע בצורתו, שיוצב בכל מבואה ראשית ומבואה משנית לשמורה. מוצעות שתי רמות של שערי כניסה לשמורה:

1. **המבואה הראשית** לשמורה תהיה בצומת כביש 12/הדרך לקניון האדום. תכלול:

א. שער מעוצב.

- ב. מבנה כניסה קבוע, מאויש כל השנה.
- ג. מגרש חניה קטן.
- ד. שירותים ביולוגיים.
- ה. מיכל מים מוסתר.
- ו. שילוט הסבר.
- ז. חלוקת דפדפת.
- ח. גביית אגרת כניסה לשמורה/חניון לילה.

2. **מבואה משנית** תוצב באתרים: בנחל שלמה בצומת נחל צפחות, ובצומת כביש הערבה בכניסה לנחל עמרם. תכלול:

- א. שער מעוצב קטן.
- ב. חניה.
- ג. מתקן הצללה מעוצב/אוהל, שיאויש בין סוכות לפסח.
- ד. שילוט הסבר/חלוקת דפדפת.

3. **שער מעוצב בלבד** יוצב בארבעה אתרים: בכניסה לבקעת תמנע: משולב במבואה של הפארק, או לפנייה - בנפרד, בירידה מכביש 12 למעלה סיירים/הר ברך, במפגש הנחלים רודד-נטפים, בכניסה לתחנה הסיסמוגרפית - הר עמרם.

הקמת ממשק ניהול לשמורה

מוצע להקים ממשק ניהול, שיפקח על כמויות המטיילים בכל מסלול בשמורה:

- 1. יפזר את הקבוצות למגוון גדול יותר של מסלולים, ולא רק שלושה מסלולים "אופנתיים".
- 2. יפזר את הקבוצות בצורה מושכלת על פני כל ימי השבוע.
- 3. יווסת ויפקח על מספר המטיילים לכל מסלול, על מנת לוודא שמסלול מסוים לא יוצף במטיילים ביום ובשעה מסוימים.

הניהול יתבצע ע"י כך, שבמחוז אילת יוגדר אדם שתפקידו לטפל בתיאום הטיולים בשמורה מול רכזי הטיולים בבתי הספר.

אכיפה, גביית תשלום ושירותים

עבור כיסוי הוצאות מבצע הניהול הזה, הרשות מתכוונת לגבות כסף מהמטיילים בשמורה. אופי הגבייה יהיה בצורת "אישור טיול" - "פרמיט". בשלב הראשון יונפק פרמיט למטייל בקבוצה, תמורת תשלום. הרשות מתכוונת לגבות כ-10 שקלים לאדם בקבוצה לשבוע, בכלל זה תלמידי בתי-ספר, טיולים מאורגנים של מבוגרים וועדי עובדים מהארץ וטיולים של תיירים מחו"ל.

בשלב השני יונפק פרמיט גם למטיילים בודדים - בתחילה פרמיט שבועי, ובהמשך פרמיט יומי, לטיול בקבוצה מסוימת. גם במקרה של פרמיט לבודדים התשלום לא יעלה על 10 שקלים לאדם לשבוע. התשלום יחול גם על מטיילים שנכנסים לשטח ברכב שטח (ג'יפים, אופנועים, טרקטורונים) ולא רק בהליכה. התשלום עבור הפרמיט אמור לכסות את הוצאות הניהול, ותמורתו ייהנו המבקרים משיפור השירותים:

1. טיפול בדרכי עפר המוליכות לתחילת מסלולי רגל/חניונים - יישור במפלסת והידוק בעזרת מי מלח.
2. שילוט, ניתוב והכוונה בעזרת שורות אבנים בשולי הדרכים.
3. פיתוח מינימלי של חניונים: יישור שטח החניון וסימונו, הנחייה (בשילוט) היכן מותר להבעיר מדורות (תבחן אספקת עץ למדורה), הצבת בתי שימוש ביולוגיים קבועים - ואחזקתם.
4. ניקיון חניונים ואיסוף שאריות אשפה פעם-פעמיים בשבוע, ע"י קבלן ניקיון.
5. הגברת הפיקוח על השמורה.
6. הגברת ההסברה/מידע לציבור ע"י נוכחות פקח במבואה וחלוקת דפדפות הסבר.

הרשות מתכוונת להתחיל לגבות אגרה לאחר התקנת תקנות שיאפשרו גביית אגרת טיול בשמורה. האגרה תיגבה בכניסות הראשיות לשמורת מסיב אילת, במשרד רשות הטבע והגנים באילת ובהזמנות מראש.

פרסום התכנית

באמצע חודש מאי 2003 הציגה רשות הטבע והגנים את תוכנית הפיתוח שלה לאזור אילת, בכלל זה לשמורת הרי אילת.

בכתבה שהתפרסמה בעקבות זאת באתר YNET בתאריך 18 במאי 2003 נכתב, שהרשות מקווה לגייס כספים מגורמים שונים, כדי לממש את התוכנית שיציעו קדימה את אתרי הנופש והבילוי באזור. נמסר כי המתכנן גיא שלף הכין תוכנית לשמורה, שתבסס על גביית תשלום בכניסה. השמורה משתרעת על שטח של 450 קמ"ר. דמי הכניסה לשמורה יממנו את ההוצאות עבור הפיתוח והתחזוקה השוטפת של האתר. ברשתו מתכננים הכשרת חניוני לילה נוספים והקמת מצפורים נוספים.

בכתבה שנתפרסמה בעקבות זאת בעיתון הארץ בתאריך 12 במאי 2003, גורס מנהל מחוז אילת ברשות הטבע והגנים עזרי אלון, שהסיבה להחלטה היא הנזק הרב שגרמו המטיילים לשמורה לאורך השנים, והלכלוך הרב שהותירו, הפוגע בנוף ובעולם החי המדברי. לדבריו, הוכח בעבר שהסדרת אתרים, פיקוח וגביית תשלום מפחיתים את הפגיעה בטבע. גובה התשלום שייגבה יהיה כמה עשרות שקלים, והוא יאפשר לטייל במשך שבוע בכל מסלולי הטיולים, ובהם הקניון האדום, נחל שלמה, עמודי עמרם ונחל שחורת. אלו מסלולים מוכרים ומבוקשים, ובחלקם קיימים גם חניוני לילה שבהם לנים בעיקר קבוצות תלמידים. רשות הטבע והגנים מתכוונת לבנות "מבואות", למשל בכניסה לקניון האדום ולעמודי עמרם ונחל שחורת, שבהם ייגבה התשלום, וכן יינתנו שירותים שונים כגון שירותי מזון, חדרי שירותים, חניה מוסדרת, פחי אשפה והדרכה.

פעילות מנהלת הטיולים במשרד החינוך

במשרד החינוך פועלת מנהלת טיולים. גוף זה הוקם בשנת 1997 כלקח בעקבות פיגוע הירי באי השלום בנהריים, שבו הרג חייל ירדני שבע תלמידות. המנהלת אחראית על אישור מסלוליהם של כ-50-70 אלף טיולים המתקיימים בכל שנת לימודים במערכת החינוך ובתנועות הנוער. המנהלת כוללת יחידת פקחי טיולים, שמונה 15 פקחים טיולים. אלה מפקחים ומסייעים בשטח לטיולי בתי הספר. לכל פקח אחריות על אזור גיאוגרפי, מרמת הגולן ועד אילת. הגדרת תפקיד הפקחים כוללת אחריות לביטחון התלמידים ובטיחותם, ופיקוח בפועל על מדגם מהטיולים המתבצע בשטח. הפקחים גם אחראים על הדרכת רכזי הטיולים ומנהלי בתי הספר כיצד לתכנן טיול ועל העברת השתלמויות לסטודנטים במכללות להוראה ולמדריכים בתנועות הנוער.

תמונה 5 - מטיילים מעפילים אל הר צפחות

שלב המחקר

הסקר ותוצאותיו

מטרת הסקר שערכתי הייתה לבחון עמדות תושבים ותיירים באשר להפיכת שמורת הרי אילת לשמורה מוסדרת קולטת קהל. הסקר נערך בעזרת שאלונים, אותם מילאתי בדרך כלל במסגרת שיחה. השאלון (המופיע בנספח ב') כולל מספר חלקים:

- חלק ראשון מטרתו לבדוק כמה פעמים ובאילו מקומות טייל הנשאל בשמורה.
- חלק שני מבקש חוות דעת על מצב התשתית והשירותים בשמורה, ובאילו מידה צריך ואפשר לשפר אותם.
- החלק השלישי עוסק בנושא מוכנות לשלם.
- החלק הרביעי אוסף מעט נתוני רקע על הנשאל.

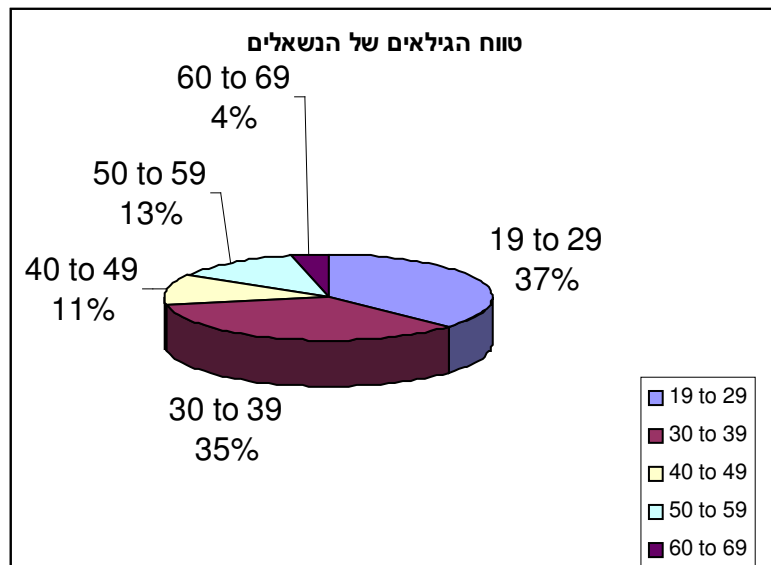
במקור, הכוונה הייתה לראיין אנשים שטיילו ומכירים את השמורה, כמו גם אנשים שלא טיילו בה. אך לאחר תהליך פיילוט, שבו בחנתי את תגובות האנשים לשאלון, גיליתי שאין טעם לשוחח עם אנשים שלא טיילו בשמורה. מי שלא טייל בשמורה לא יכול היה לענות על שאלות החלק השני העוסק בחוות דעת על מצב התשתית והשירותים בשמורה. לא התייאשתי, וניסתי בכל זאת להפיק מידע רלוונטי לחלק השלישי - מוכנות (ולו תאורטית) לשלם. אולם עד מהרה התברר לי, שמי שלא טייל בשמורת הרי אילת ולא הכיר אותה, גם לא נוהג לטייל כמעט בכלל בטבע, כך שאין טעם לשאול אותו על נושא המוכנות לשלם - שכן אין לאדם כזה קנה מידה או מסגרת לשייך את נושא התשלום הזה. לכן לא מצאתי טעם לבזבז את זמני ואת זמנם בשאלות שיוותרו חסרות מענה, ולמעשה מצאתי שקבוצה זו היא לא רלוונטית לצורך המחקר.

יחד עם זאת, המשימה למצוא באילת אנשים שטיילו בשמורת הרי אילת הייתה לא פשוטה כלל ועיקר. רוב הנופשים שפגשתי - במלונות, בחופים, ובמרכזי הקניות, הגיעו לנפוש באילת בסגנון "בטן גב" בבריכה במלון או על חוף הים. גם מספר די גדול של מקומיים גילה חוסר עניין מוחלט בהרים שממעל, במיוחד צעירים שבאים לעבוד באילת לפרק זמן של שנים בודדות.

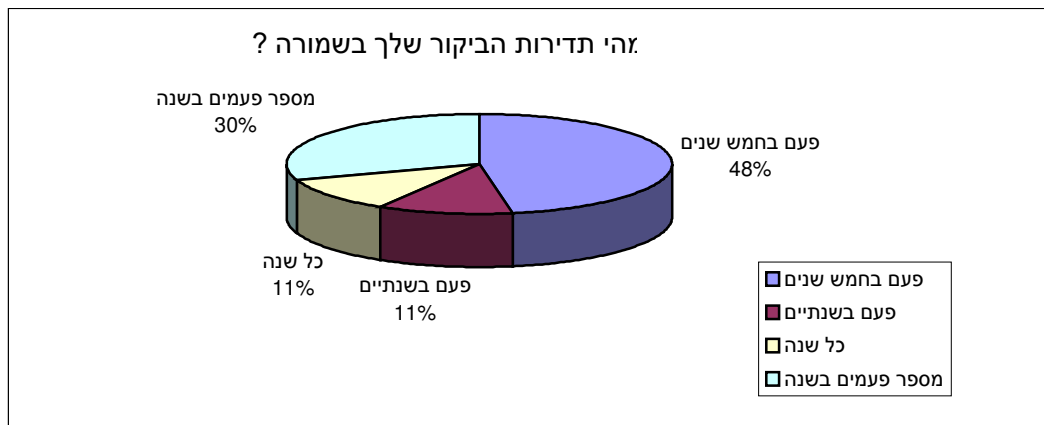
בסופו של דבר שוחחתי עם למעלה מ-60 אנשים, ומהם 55 שאלונים היו רלוונטיים לעיבוד הנתונים. הסקר נערך ברובו, במסגרת "סדנת אילת" שערכנו בין התאריכים 30 במרץ ל-3 באפריל 2003. שאלונים נוספים מילאתי בשיחות שערכתי עם חברים ומכרים במהלך אפריל 2003. האנשים שהשתתפו בסקר הגיעו מרקע מגוון ביותר מבחינת טווח גילאים, רמת הכנסה ואזורי מגורים בארץ.

בתום עריכת הסקר, רוכזו כל הנתונים בטבלת Excel, שאפשרה לבצע חתכים, חישובים, ועיבודים שונים. בעבודה זו אני מביא את עיקר הממצאים והעיבודים. יודגש, שמתוך הנתונים הגולמיים ניתן לבצע עוד חישובים ובדיקות נקודתיות נוספות מעבר למובא כאן.

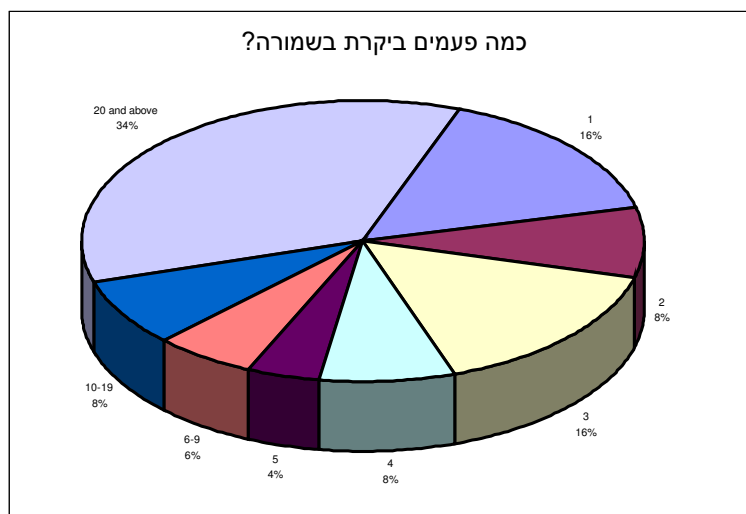
טווח הגילאים של הנשאלים

תדירות הביקור של הנשאלים בשמורה

מספר הפעמים שהנשאלים ביקרו בשמורה

צורות הביקור בשמורה

אנשים נשאלו: "באלו צורות ביקרת בשמורה?" ויכלו לסמן יותר מתשובה אחת לגבי שלוש האפשרויות

הבאות: ☐ טיול ברכב פרטי והליכה קצרה לאתרים שקרובים למכונת

☐ טיול ג'יפים

☐ מסלולי הליכה

בטבלה ניתן לראות ריכוז של כל אופני הטיול של הנשאלים. סה"כ תשובות שנתקבלו: 52

צורות הטיול	רכב פרטי והליכה קצרה	מסלולי הליכה	טיולי ג'יפים	
רכב פרטי והליכה קצרה בלבד	10			19.2 אחוז
מסלולי הליכה בלבד		18		34.6 אחוז
טיולי ג'יפים בלבד			4	7.6 אחוז
רכב פרטי והליכה קצרה + מסלולי הליכה + טיולי ג'יפים	11	11	11	21.1 אחוז
רכב פרטי והליכה קצרה + מסלולי הליכה	2	2		3.8 אחוז
מסלולי הליכה + טיולי ג'יפים		5	5	9.6 אחוז
רכב פרטי והליכה קצרה + טיולי ג'יפים	2		2	3.8 אחוז
סה"כ	25 אחוז	36 אחוז	22 אחוז	42.3 אחוז

מעניין לגלות, שכמעט 70 אחוז מהנשאלים טיילו בשמורה ברגל, כשעבור מחצית מהם הטיול ברגל היה

צורת הטיול היחידה בשמורה. לעומת זאת, רק עבור 7.6 אחוז מהנשאלים הטיול בג'יפ היה צורת טיול

יחידה, וסה"כ טיילו בג'יפ בשמורה 42.3 אחוז מהנשאלים.

מסגרת הביקור בשמורה

אנשים נשאלו: "באלו מסגרות ביקרת בשמורה?" ויכלו לסמן יותר מתשובה אחת לגבי האפשרויות הבאות: ☐ טיול בית ספר ☐ עם המשפחה ☐ עם חברים ☐ לבד ☐ טיול קבוצתי אחר

בטבלה ניתן לראות ריכוז אופני הטיול של הנשאלים. סה"כ תשובות שנתקבלו: 52

מס' נשאלים שטיילו באופן זה	באחוזים מכלל הנשאלים	
24	46.1 אחוז	טיול בית ספר
21	40.3 אחוז	עם המשפחה
28	53.8 אחוז	עם חברים
11	21.1 אחוז	לבד
22	42.3 אחוז	טיול קבוצתי אחר

משוב בנוגע לתשתית ושירותים בשמורה

הנשאלים נשאלו: "תנאי ציון לכל אחד מהקריטריונים הבאים, בהקשר לאתרים בשמורה:" להלן ריכוז התשובות. המספרים - באחוז מן המשיבים.

סך הכל משיבים	בסדר גמור	בסדר	ככה ככה	גרוע	גרוע מאוד	
38	32	42	26	0	0	דרכי גישה
32	32	28	28	9	3	חניונים לרכב
38	42	34	24	0	0	סימון שבילים
27	22	7	19	30	22	מזנונים ומסעדות
35	23	43	11	23	0	שילוט ומידע
34	6	24	32	32	6	פחי זבל
31	26	23	45	3	3	אתרי פיקניק

בסך הכל ניתן לראות שביעות רצון של הנשאלים ממצב התשתית בשמורה: רוב המשיבים מרוצים ממצב דרכי הגישה (74 אחוז), החניונים לרכב (60 אחוז), סימון השבילים (76 אחוז), ושילוט ומידע (66 אחוז).

לגבי דברים שדורגו תחת ציון "גרוע" ומטה: חלק גדול מהמשיבים הביעו אי שביעות רצון ממזנונים ומסעדות (כי אין כאלה בשטח). כמו כן הובעה אי שביעות רצון ממצב פחי הזבל בשטח. לגבי אתרי פיקניק - השאלה הייתה קצת בעייתית, שכן חלק גדול מהנשאלים שטיילו בשמורה תהו באשר לרלוונטיות של אתרי פיקניק, שכן אפשר לאכול עצמאית גם במסלול ולא דווקא באתרים מוסדרים לצורך העניין. כנראה בשל כך חלק גדול מהמשיבים בחרו בתשובה הלא החלטית "ככה ככה".

רבים ציינו גם, שהם לא רואים בחיוב קיומם של אתרי פיקניק, המהווים מוקד ללכלוך.

שאיפה לפיתוח או אי פיתוח

הנשאלים נשאלו: "עד כמה צריך לפתח או להשאיר במצב הקיים את הדברים הבאים בשמורה:"

סך הכל משיבים	לא לפתח	לפתח	
35	48.6 אחוז	51.4 אחוז	דרכי גישה
29	62.1 אחוז	37.9 אחוז	חניונים לרכב
33	45.5 אחוז	54.5 אחוז	סימון שבילים
34	55.9 אחוז	44.1 אחוז	מזנונים ומסעדות
31	38.7 אחוז	61.3 אחוז	שילוט ומידע
36	13.9 אחוז	86.1 אחוז	פחי זבל
32	53.2 אחוז	46.8 אחוז	אתרי פיקניק
36	16.7 אחוז	83.3 אחוז	אספקת מי שתייה

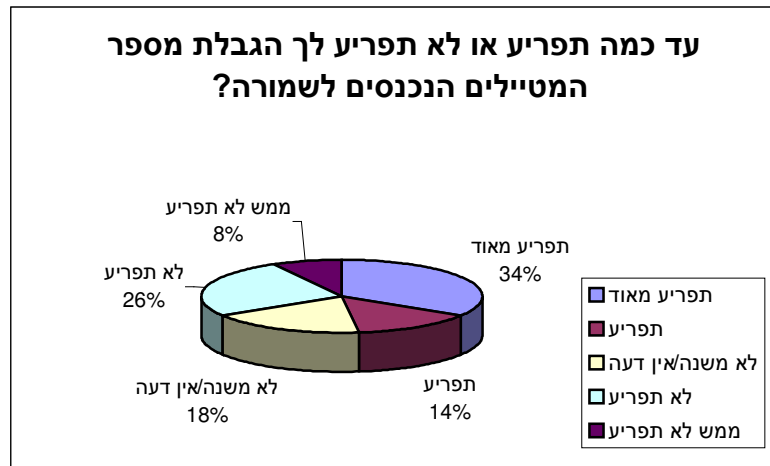
אם נבחן את תוצאות השאלה הזו, בהתייחס לתוצאות השאלה הקודמת, נגלה כמה דברים מעניינים שבולטים כאן:

- לגבי חניונים לרכב, שמצבם זכה לשביעות רצון הנשאלים, 62.1 אחוז מהנשאלים העדיפו שלא יפותחו. חלקם ציינו בזמן השיחה שהם מעדיפים להשאיר את השטח טבעי עד כמה שאפשר.
- לגבי מזנונים ומסעדות - לאור התשובות בשאלה הקודמת, היה צפוי לכאורה שהנשאלים יעדיפו שנושא זה יפותח. אולם כאן נשאלים רבים הכריזו נחרצות שאין הם רוצים שיוקמו מזנונים ומסעדות במקום, שכן הדבר יפגע באופיו המיוחד והבתולי של המקום.
- בשאלה הקודמת הביעו הנשאלים בסך הכל שביעות רצון מנושא השילוט והמידע, אולם בשאלה זו בכל זאת 61.3 אחוז מהנשאלים העדיפו שהנושא יפותח. יתכן שבמחשבה שנייה, או אפילו אם הדבר נבחן באופן מנותק מהקשר, צמאים המטיילים ליותר שילוט הכוונה וליותר מידע.
- בשאלה זו בלטה בבירור העדפת הנשאלים לפתח את נושא פחי הזבל בשמורה, והדבר מתיישב עם ממצאי השאלה הקודמת.
- נושא נוסף שעלה בשאלה זו הוא אספקת מי השתייה למטיילים. 83.3 אחוז מהמטיילים הביעו העדפה לפתח נושא זה. אחדים תהו בשיחה כיצד ניתן לעשות זאת, ונחרדו מהרעיון שצינורות מים יונחו בשטח השמורה. אולם כמעט כל הנשאלים הסכימו שאספקת מים למטיילים היא צורך נחוץ עד מאוד.

הגבלת מספר המטיילים הנכנסים לשמורה

הנשאלים נשאלו: "רשות שמורות הטבע והגנים הלאומיים בוחנת את האפשרות להגביל את מספר המטיילים שנכנסים למסלולי הטיול בהרי אילת. עד כמה תפריע או לא תפריע לך הגבלה שכזו?"

☐ תפריע מאוד ☐ תפריע מעט ☐ לא משנה/אין דעה ☐ לא תפריע ☐ ממש לא תפריע

ניתן לראות, כי ל-48 אחוז מהמשיבים הגבלת מספר המטיילים תפריע בצורה זו או אחרת, לעומת 34 אחוז מהמשיבים שההגבלה לא תפריע להם. רבים מאלה שציינו שהגבלת מספר המטיילים תפריע להם ציינו, שאין טעם לחייב מטיילים בודדים לתאם את מסלול הטיול שלהם.

נכונות לשלם

הנשאלים נשאלו:

"רשות שמורות הטבע והגנים הלאומיים בוחנת את האפשרות לגבות כסף ממטיילים בשמורת הרי אילת. עד כמה לפי דעתך, היית מוכן או לא מוכן לשלם כסף עבור כל אחת מהמטרות הבאות: (סמן X במשבצת המתאימה לך)"

התוצאות מרוכזות באחוזים לגבי כל תשובה, וכן מצוין מספר המשיבים.

מספר משיבים	סה"כ נגד תשלום	סה"כ בעד תשלום	בשום אופן לא אשלם על זה	הייתי מעדיף שלא לשלם על זה	ככה ככה	הייתי שוקל בחיוב לשלם עבור זה	בהחלט הייתי משלם עבור זה	
52	23	65	13	10	12	27	38	להגביר את הפיקוח על שמירה על ערכי הטבע
50	46	34	28	18	20	22	12	לפתח דרכי גישה וחניונים
49	40	46	18	22	14	23	23	להקים שלטי מידע והכוונה
48	81	6	62	19	13	2	4	להקים מזנונים ומסעדות
47	63	20	35	28	17	11	9	לווסת את כמות המטיילים במסלולים השונים
49	72	12	52	20	16	4	8	להקים אתרי פיקניק ומנגל
52	40	50	30	10	10	25	25	להציב תאי שירותים
50	34	54	22	12	12	20	34	להקים נקודות לאספקת מי שתייה
52	43	42	31	12	15	25	17	לספק שירותים של מדריכי טיול במקום

תוצאות השאלה הזאת מעלות כמה מסקנות מעניינות.

בולט בביור, שאם יש משהו שציבור הנשאלים מוכן לשלם עליו זה ללא ספק הגברת הפיקוח על שמירה על ערכי טבע. זאת אומרת, הציבור רואה במטרה זו ערך שהוא מוכן לשלם עבורו.

עם זאת מעניין לראות מנגד, שהציבור דווקא אינו שש לשלם עבור ויסות כמות המטיילים במסלולים השונים. בעצם יש כאן סתירה, שהרי מטרת ויסות כמות המטיילים היא לשמור על הטבע. יצוין, שבהקדמה לשאלון סיפרתי לנשאלים על הרקע לכוונת הרשות לגבות כסף, והזכרתי שישנה בעיה עם עומס של מטיילים שמביא לפגיעה בשמורה.

הדבר מעלה מספר תהיות.

יתכן, שפעולת ויסות כמות המטיילים מצטיירת כפעילות בירוקרטית שהנשאלים לא קישרו אותה בעקיפין לנושא שמירה על הטבע.

עוד יתכן, שאלה שצינו שהגבלת מספר המטיילים בשמורה מפריעה להם, הם אלה שהעדיפו לא לשלם עבור פעולה כזאת. בדקתי בנתונים, ואכן נמצא קשר - נשאלים שצינו שהגבלת מספר המטיילים תפריע להם, ציינו שאינם מוכנים לשלם עבור ויסות כמות המטיילים.

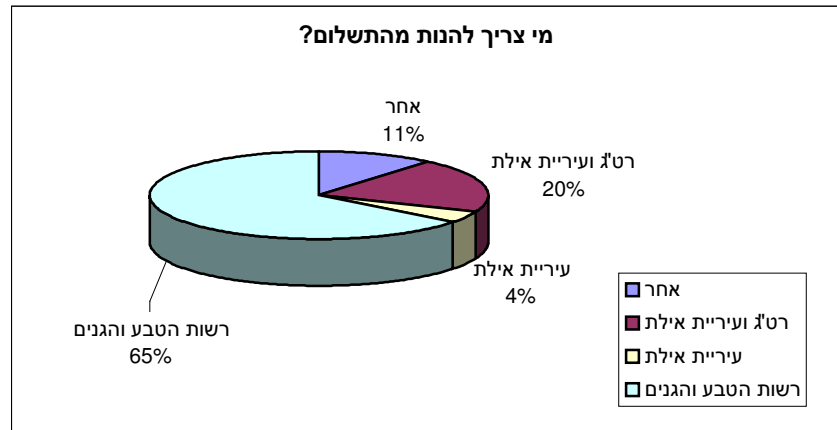
הרוב המוחלט של הנשאלים אינו מוכן לשלם עבור מזנונים ומסעדות. שני נימוקים הועלו פה בעל פה :
האחד - מזנונים ומסעדות צריכים להיות ממומנים ע"י זכיין שיפעיל את המקום, והשני - לא מעוניינים כלל שיקימו מזנונים ומסעדות בשמורת הרי אילת.

תשובה דומה התקבלה לגבי אתרי פיקניק ומנגל. בשאלות קודמות הייתה נטייה למשיבים להעדיף שלא לפתח אתרים כאלה, מסיבות של שמירה על הניקיון. כאן מוכיחים הנשאלים את אי רצונם לתרום כספית לטובת העניין.

קיימת נטייה חיובית קלה לטובת תשלום עבור תאי שירותים ואספקת מים. יצוין, כי לאור הדרישה העזה שהביעו הנשאלים לפתח נקודות לאספקת מים, היה ניתן לצפות שתהיה נכונות גדולה יותר לשלם עבור זה.

לסיכום שאלה זו ראוי להדגיש, שישנו אחוז גדול למדי של משיבים תחת הקטגוריה "בשום אופן לא אשלם על זה" בכל התחומים.

מי צריך ליהנות מהתשלום?

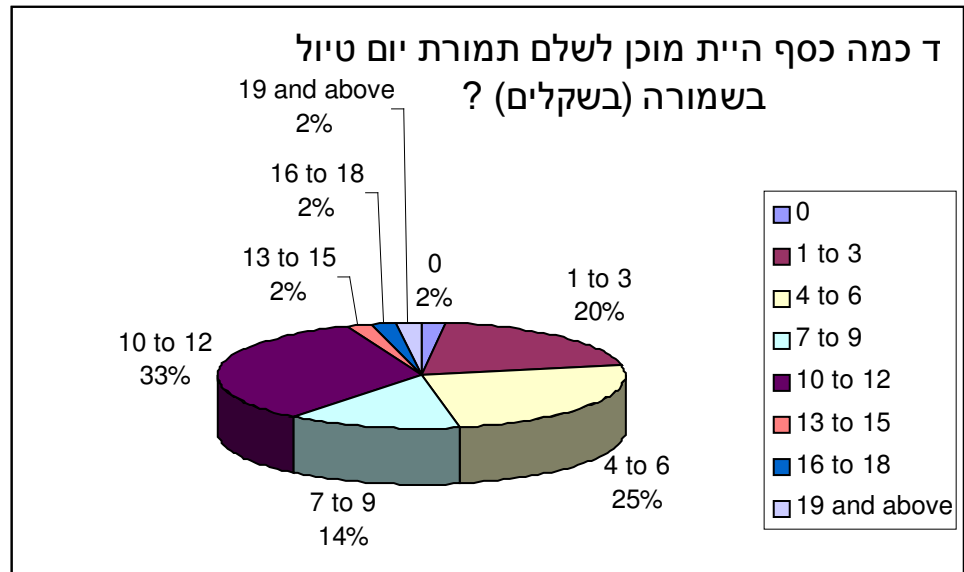
ניתן לראות, שרוב הנשאלים מכירים בצורך שהתשלום ילך לרשות הטבע והגנים. מעטים גורסים שגם עיריית אילת צריכה ליהנות מהתשלום. יצוין, שלא נמצא קשר בין הממצאים בשאלה זו לבין מקום המגורים של הנשאל (העובדה שחלק מהנשאלים בשיחת המשך הביעו שאט נפש מעיריית אילת מסבירה אולי את הממצא).

נכונות לשלם עבור יום טיול

הנשאלים נשאלו:

בהנחה שהכסף שייגבה יוקצה למטרות ויסות כמות המטיילים במסלולים, הצבת שילוט מידע, הסדרת חניוני פיקניקים ותאי שירותים - עד כמה כסף היית מוכן לשלם תמורת **יום טיול בשמורה** (בכלל זה טיול רגלי, טיול בגיפ, טיול בקבוצה)?

☐ 3-1 שקלים לאדם
 ☐ 6-4 שקלים לאדם
 ☐ 9-7 שקלים לאדם
 ☐ 12-10 שקלים לאדם
 ☐ 15-13 שקלים לאדם

אפשר לומר, שבמידה מסוימת שאלה זו היא גולת הכותרת של השאלון. אחרי שהנשאל פירט את העדפותיו לגבי פיתוח השמורה, והשירותים שהיה רוצה לשלם עבורם, הוא מתבקש תיאורטית לפתוח את כיסו ולשלם.

באופן כללי התוצאות מראות שציבור הנשאלים מוכן לשלם, ולא זו בלבד, אלא שאפילו נשאלים שצינו בשאלה קודמת שבשום אופן לא ישלמו על הדברים שפורטו בשאלה, הביעו נכונות בשאלה זו לשלם. בהנחה שהרשות מתכוונת לגבות עבור Pass שבועי מחיר של עד 10 שקלים לאדם, הווה אומר כ-2 שקלים לאדם ליום, הרי יש לכך הסכמה מצד הציבור.

ערכתי "בדיקת קונסיסטנטיות" לתשובות הנשאלים בצורה הבאה:

חישבתי את ממוצע התשובות של השאלה שעסקה בנכונות לשלם עבור המטרות השונות. לטור התוצאות שהתקבל ערכתי חישוב מתאם מול טור התוצאות של השאלה הנוכחית - תשלום עבור יום טיול. התקבל מתאם של 0.49, שמראה על קשר סביר בין הערכים.

מסקנה חשובה שעולה מניתוח כלל התוצאות היא, שמאוד חשובה לנשאלים המטרה אליה מיועד התשלום. עובדה היא, שכאשר הנשאלים נשאלו באופן כללי כמה יהיו מוכנים לשלם ליום טיול - הרוב הביעו הסכמה לשלם, אולם כאשר נדרשו לדרג את העדפתם לשלם עבור שירות מסוים - אפשר היה כבר לראות הבדל גדול בתשובות, ורתיעה מתשלום עבור שירותים מסוימים.

עוד ראוי לציין, שחלק מהנשאלים אתם שוחחתי הביע בזמן מילוי השאלון התנגדות קטגורית לשלם, אולם לאחר מכן שוחחנו קצת יותר על נושא שמירה על הטבע ותכניות הרשות, והתברר שאחרי שהסברתי לאנשים את הרציונל שמאחורי גביית הכסף, אנשים גילו יחס חיובי יותר לנושא התשלום. מכאן שוב עולה החשיבות בשיתוף הציבור, הצגת המטרות והבהרת התועלת שבגביית הכסף. ממצאים אלה אינם מפתיעים, וחזרו על עצמם שוב ושוב בחומר הרקע שאותו סקרתי.

בדיקות מתאמים

ערכתי מספר בדיקות מתאמים על סט הנתונים.

ראשית, עניין אותי למצוא גורם שיסביר את התעריף שהנשאלים מוכנים לשלם ליום טיול בשמורה. בדקתי מתאם של משתנה זה מול המשתנים הבאים: שכר, תדירות ביקור בשמורה, מספר הפעמים שהנשאל ביקר בעבר בשמורה, גיל. לא נמצא קשר בין אף אחד מהמשתנים הללו לתעריף. יצוין, שהניסיון המחקרי הראה תוצאות סותרות בעניין זה. חלק מהמחקרים אף הם לא מצאו קשר בין נכונות לשלם לגורמים סוציו-אקונומיים, וחלק מהמחקרים מצאו קשר כזה.

עניינים נוספים שעלו במהלך הראיונות למילוי השאלונים

- נשאלים רבים ביקשו להעביר את המסר, שלא לפגוע באופי הבתולי של השמורה.
- הובעה הסתייגות נחרצת מפיתוח מזנונים ומסעדות.
- חלק ציינו שמעדיפים לא להרבות בשילוט על מנת שלא לפגוע בנוף, וציינו שאם מעוניינים להציב מתקני תשתית כגון שירותים ופחי זבל, אזי להציבם אך ורק בכניסות לשמורה.
- הובע הצורך בפיתוח מתקנים לצל, שמשתלבים יפה בסביבה.
- רבים ציינו בהקשר לשאלה "מי צריך ליהנות מהתשלום", שהכסף שיגבה בשמורת הרי אילת צריך ללכת אך ורק לפרויקטי שמירה על הטבע ופיתוח בשמורת הרי אילת עצמה. תגובות אלה מתיישבות היטב עם הניסיון המחקרי והמעשי שנרכש בעולם.
- חלק ציינו, שאין טעם להחיל את כל מנגנוני תאום וויסות הטיולים על מטיילים בודדים (שממילא מספרם זניח יחסית בהרי אילת) אלא רק על קבוצות.
- היו שהציעו לבסס את התשלום על תרומה.
- חלק מהנשאלים (מדריכי טיולים ברובם) דבק בטיעונו שמדינת ישראל צריכה לממן לחלוטין את השמירה על הטבע, וניהול השמורות.
- הוצע לסמן על המפות את המקומות בהם ניתן להשליך אשפה, כדי שאפשר יהיה לתכנן איפה במסלול ניתן להיפטר משקיות הזבל.
- רשות הטבע והגנים סובלת (בצדק או שלא בצדק) מתדמית רעה בקרב מדריכים, ואנשים אחרים שקשורים אינטנסיבית לשמורת הרי אילת ושמורת האלמוגים. שמעתי כמה וכמה טענות על כך שברשות "לא עושים כלום, ודווקא נטפלים למי שבסדר". צוין לדוגמה מקרה של פקח של הרשות ששט בסירה ליד דייגים שהתעסקו עם שני דולפינים שברחו מריף הדולפינים, ולא אמר דבר. כמו כן היה מישוהו, בכיר בתחום הטיולים בארץ, שהזכיר את המשפט הבא: "... הרשות נוקטת במדיניות של 'טוב שיש שמורות טבע, אבל חבל שבאים אליהן מטיילים'".

- כאשר פניתי לשוחח עם הנשאלים, מספר לא מבוטל מהם לא ידע בדיוק למה הכוונה ב"שמורת הרי אילת". הייתי צריך להסביר שמדובר בכל האזורים ההרריים שמצפון וממערב לעיר, ורק אז שייכו אנשים את האזור לכינוי השמורה.
מכאן, שיש טעם בתכניות הרשות להציב "שערי מבואה" בכבישים הראשיים הנכנסים לשטח השמורה, וזאת על מנת להעלות את המודעות לקיומה של השמורה, ולידע את המטיילים והנוסעים ברכב, שהם בשטח השמורה. ראוי לציין, שבכביש מעלה אילת ישנם שלטים כתומים המיידעים את הנהגים על כך שהם בתוך שמורת טבע, אולם כנראה הדבר אינו מספק.

טיולי בתי ספר - שיחות עם מורים ומדריכים, סיורים ותצפית בשטח

השיחות, הסיורים והתצפית נערכו באילת, במסגרת "סדנת אילת" שערכנו בין התאריכים 30 במרץ ל-3 באפריל 2003.

גביית כסף - על רקע עלות טיולים

טיולי בתי ספר הם כיום משימה לא פשוטה כלל גם עבור הנהלת בית הספר והמורים וגם עבור הורי התלמידים. הנהלת בית הספר צריכה להתמודד עם תיק עב כרס של נהלים, כעל ראשה מאיימת חרב האחריות, במקרה שאפילו דבר קטן ישתבש במהלך הטיול. ההורים צריכים להתמודד עם הפחד לשלוח את ילדיהם לטיול בשטח, ועם העלות של הטיול - שלא כולם יכולים לעמוד בה. מספר שיחות עם מורים ומדריכים העלה תמונה עגומה למדי.

משיחה עם רחלי, מנהלת ביה"ס היסודי "לבאות" בערד עולה, כי לטיול של כיתות ה' בן יומיים לאזור אילת, שילם כל תלמיד 350 שקל. מתוך 64 תלמידים בשכבה, יצאו אך ורק 51 תלמידים, וחצי מהם מומנו ע"י סל מלגות של בית הספר. לטענתה, אפילו תוספת של 5 שקלים לילד היא הוצאה משמעותית.

שיחה נוספת נערכה עם אורנית, רכזת טיולים בבית הספר "מבואות הנגב" בשובל. היא נמצאת באילת במסגרת טיול שכבת כיתות י"א של בית הספר. לטענתה, עלות טיולי בתי הספר גבוהה מאוד, ו-30 אחוזים מהתלמידים שיוצאים לטיול מסובסדים ע"י בית הספר. ולא זו בלבד, אלא שהכסף שנגבה מהתלמידים מכסה בקושי את הוצאות ההסעה, הלינה והכלכלה. על מנת לחסוך בעלויות, משתדלים לקחת מורים מבית הספר שמוסמכים כמדריכים ו/או לקחת מדריכים שהם גם חובשים ומאבטחים. לעתים המורים עצמם או הורי התלמידים מאבטחים את הטיול. בשל העלויות הגבוהות כמעט ולא נכנסים לאתרים שגובים תשלום, ולטענתה גם 5 שקלים תוספת לתלמיד - זה לא עניין של מה בכך.

בית ספר נוסף שטייל באילת היה תיכון אורט ערד, בטיול של שכבת כיתות י"א. מתוך 300 תלמידים (11 כיתות), יצאו לטיול 17 תלמידים בלבד - בשל החשש הביטחוני והמצב הכלכלי של ההורים. מכאן - שכל תשלום נוסף שיחול על תלמידי בתי ספר, הוא עול כספי לא מבוטל.

בעיית הלחץ במסלולים

בעיית הלחץ במסלולים ניכרה גם בסיורי השטח שערכתי, וגם מתוך שיחות עם מדריכים. בתאריך 3 באפריל 2003 ערכתי סיור שטח בקניון האדום. מדובר ביום חמישי בשבוע, שנחשב ליום פחות עמוס יחסית במטיילים.

תמונה 6 - חניון בכניסה לקניון האדום, יום ה' 3 באפריל 2003, 10 בבוקר

ברחבת החנייה בכניסה לקניון האדום נצפו בשעה 10:00 בבוקר 6 אוטובוסים (תלמידי תיכון "אורט" מערד ותלמידי ביי"ס יסודי מבית שמש), וכ-9 גיפים שגם הם היו חלק מטיול בית ספרי. העומס ניכר מיד במסלול בקניון האדום - בחלקים הצרים של המסלול, שם עוברים המטיילים אט-אט בעזרת סולמות, נוצרו "פקקי תנועה" ארוכים. במהלך ההמתנה ניכר שעמום מסוים בקרב התלמידים, ואכן אחד התלמידים נצפה לוקח אבן ומתחיל לחרוט על הסלע האדמדם.

תמונה 7 - קשקושים על הסלע בזמן המתנה לירידה בסולם - הקניון האדום

שני מדריכי בית-ספר שדה אילת, אותם פגשתי בחניון הלילה "הר יהורם", אישרו שיש בעיית לחץ במסלולים. בתאריך 3 באפריל 2003 צפיתי בתלמידי בית ספר "רנה-קסין" בירושלים שלנו בשטח, מתארגנים ליציאה. המדריכים זרזו אותם לצאת לדרך, על מנת להקדים קבוצות אחרות שהחלו להגיע באוטובוסים למסלול הר שלמה. לטענת אחד המדריכים, על מנת לפתור את בעיית העומס הם "מאלתרים" בשטח, או מתאמים ביניהם עד כמה שאפשר (במידה ומדובר במדריכי בייס"ש). הנ"ל הסכים שתאום ברמה "גלובלית" יעזור.

העומס במסלולים - הצגה על מפה

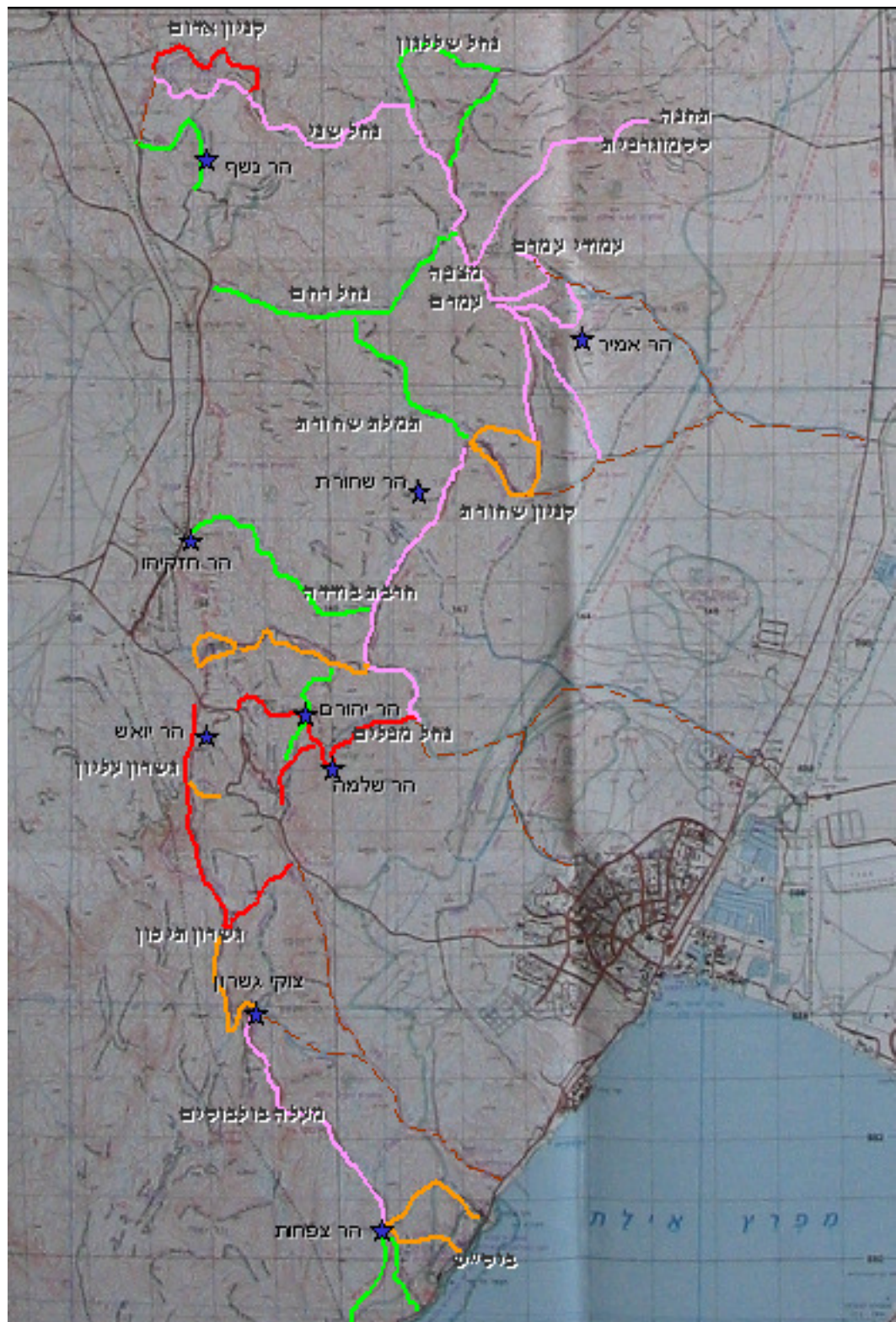
בתמונה 8 העליתי על מפה את מסלולי ההליכה בחלק הדרומי של הרי אילת, שבו מתרכזים רוב הטיולים. כל מסלול נצבע בצבע שונה, על פי המפתח הבא :

עומס של למעלה מ-1000 מטיילים ליום	אדום
עומס של 400 עד 1000 מטיילים ליום	כתום
עומס של עד 400 מטיילים ליום	ורוד
מסלולים לגביהם לא נמסרו נתוני מספר מטיילים	ירוק

המפתח מבוסס על טבלת נתוני העומס, שהופיעה בעמוד 24. קו חום מקווקו מציין דרך עפר עבירה לכל רכב, המשמשת להגעה לנקודת התחלה/סיום של מסלול.

עיון במפה מגלה, שרוב העומס מתרכז במסלולים שאורכם קצר יחסית לכלל המסלולים המסומנים האפשריים לטיול. רוב המסלולים אינם סובלים מעומס גדול של מטיילים, וישנם מסלולים, אלה שמסומנים ירוק, שכמעט ואינם מטיילים ע"י הקבוצות. כולם נגישים בצורה קלה לאוטובוסים.

מכאן, שאין כל בעיה לוסת את המטיילים למסלולים אחרים. ברור, שיש כאן מן הפשרה על החוויה הנופית - המסלולים העמוסים במיוחד (קניון אדום, הר שלמה ונחל מפלים, גשרון עליון) הם בבחינת גולת הכותרת של הרי אילת מבחינת הנוף.

תמונה 8 - מסלולים ועומס במסלולים - דרום הרי אילת

להלן מספר דוגמאות :

- מסלול שסומן אך לאחרונה מטפס מאזור הכניסה לקניון האדום אל הר נשף, ממנו נשקף נוף יפה של הרי אילת. מסלול זה עשוי להיות אלטרנטיבה לטיפוס להר שלמה, והוא גם קל יותר פיזית מהמסלול הקשה של הר שלמה, שלא מתאים לקבוצות רבות שמבצעות אותו.
- המסלול מקניון שחורת דרומה דרך הר שחורת אף הוא אלטרנטיבה טובה, וניתן לשלב אותו עם הליכה בנחל רחם.
- המסלול בית ספר שדה - הר צפחות עמוס במיוחד, אבל יש שלוש אלטרנטיבות נוספות להגיע אל הר צפחות מכיוון החוף.
- המסלול ממצוקי גשרון להר צפחות דרך אזור מעלה בולבוסים אינו עמוס, והוא מסלול יפהפה שעשוי להיות אלטרנטיבה למסלולים העמוסים האחרים.

סוגיית יישום מנגנון ויסות המטיילים

עפ"י בני שלמון, יעבוד מנגנון תאום המסלול בהרי אילת כך : כל מוסד חינוכי שמעוניין לצאת לטיול באזור מעביר ממילא בקשת אישור בטחוני למנהלת הטיולים במשרד החינוך. במידה ומדובר באזור הרי אילת, הבקשה תועבר בצורה מקוונת למשרדי הרשות באילת, לשם אישור המסלול. בעת שריון המסלול, יצטרך המוסד החינוכי להירשם ולהתחייב לשלם את אגרת הטיול בשמורה. אולם הדבר אינו פשוט - משיחות שערכתי עם מורים עולה, שפעמים רבות בתי ספר מוציאים כמה וכמה אישורים ביטחוניים לאותו טיול בתאריכים שונים. למשל, כאשר טיול נדחה מהמועד המקורי שלו. היות שבתי הספר לא חייבים "להשתמש בפועל" באישור, נוצר מצב שלא דואגים לבטל אישורים שאין בהם צורך. אם זהו הקריטריון לפיו יועברו דיווחים לשריון מקום במסלולי הטיול, תיווצר תחזית יתר לגבי מספר המטיילים הצפוי במסלולים, דבר שיעוות את כל מנגנון התאום. בראיון טלפוני עמו, שאלתי את רוני נעמן, ראש מנהלת הטיולים במשרד החינוך, לגבי הבעייתיות הנובעת מכך שבתי ספר מוציאים אישור לטיול, אך לא משתמשים בו אחר כך. נעמן אישר את הבעיה, וטען שבשלב מסוים שקלו לגבות תשלום סמלי עבור תאום טיול, על מנת לגרום לבתי הספר להתייחס ביתר רצינות לנושא תאום הטיולים, ולחשוב פעמיים לפני שהם פונים לאישור טיול שלא בהכרח יצא אל הפועל במועד שצוין. אולם בינתיים הוחלט שלא לגבות כסף, בשל ההליך הבירוקרטי הסבוך שנלווה לעניין - הקמת מערך גבייה וניהול, שדורש הוצאת מכרז. בינתיים מתכננים במנהלת הטיולים הקמת מערכת מידע גיאוגרפית, נגישה בצורה ממוחשבת מבתי הספר, שתאפשר הוצאת אישורים בצורה נוחה יותר. כל בית ספר יוכל להתעדכן באשר לסטטוס הזמנת האישור.

נעמן מצדד בכרטיס כניסה אחד לכמה שמורות. טוען שהמצב הקיים כיום, לפיו נדרשים לשלם בנפרד עבור כל שמורה הוא לא הגיוני. לגבי עלות הכרטיס ציין, שמחיר של 10-20 שקלים לתלמיד לטיול לכיסוי עלות כניסה לשמורה עלול להיות מקומם ומרתיע.

לגבי ויסות כמויות המטיילים במסלולי הטיול, מציין נעמן שרשות הטבע והגנים מעולם לא שתפה פעולה עם מנהלת הטיולים בנושא זה. רשות הטבע והגנים לא פנתה אף פעם למנהלת הטיולים ביוזמתה. ואם לא די בכך, למנהלת הטיולים ישנה נכונות ויכולת לדאוג בעצמה לויסות כמויות המטיילים. המנהלת פנתה

בעצמה לרשות על מנת לקבל נתונים לגבי מכסות המטיילים המומלצות לכל מסלול, אולם לא קיבלה נתונים אלה.

מסקנת ביניים - ניכר כי יש צורך באיזשהו גוף שיווסת בצורה חכמה את המטיילים למסלולים השונים. אולם נשאלת השאלה איזה גוף צריך לדאוג לוויסות. מצד אחד הגיוני דווקא שמנהלת הטיולים, שמרכזת את תמונת המצב של טיולי בתי הספר תעשה זאת - בבחינת "להרוג שתי ציפורים במכה". מצד שני, לא כל הקבוצות שמטיילות באזור הן קבוצות תלמידים ונוער - מה לגבי וועדי עובדים ותיירים? לפיכך הגיוני דווקא שרשות הטבע והגנים תבצע את הוויסות. הרחבה בסוגיה זו, ראה בפרק ההמלצות.

מי מטייל במסלולים

רוב התלמידים המטיילים בהרי אילת משתייכים לקבוצות גיל גבוהות יותר, בד"כ תלמידי תיכון. אולם מתברר, שגם שכבות גיל נמוכות יחסית מגיעות לטייל באילת. בשבוע ששהיתי באילת, פגשתי כיתות ה' מבית ספר בערד, שטיילו יומיים באזור.

כמו כן פגשתי כיתות ו' מבית ספר בבית שמש שטיילו יומיים באזור, במסלול הבא :
יום 1 - בית שמש - צריף + קבר בן גוריון - עין עבדת - תצפית על מכתש רמון - חוות אלפקות - אילת.
יום 2 - קניון אדום - מצפה תת ימי - מנסרות מכתש רמון - בית שמש.
נשאלת השאלה - מדוע תלמידי כתה ה' מבית ספר בבית שמש צריכים בטיול קצר יחסית של יומיים, לעשות את כל הדרך עד אילת, רק בשביל ביקור בקניון האדום ובמצפה התת ימי?
כלום אין נחלים קניוניים יפים לא פחות באזורים צפוניים יותר? והאם לא ניתן היה להמיר את חווית המצפה התת ימי באטרקציות אחרות באזור המרכז ?

ה"גזלן" - מקרה מבחן

בסיור השטח שערכתי בקניון האדום בתאריך 3 באפריל 2003, נצפה "גזלן" ברחבת החניה של האתר. מדובר בטנדר סגור, שעסק בממכר מוצרי מתקה, שלגונים וגלדות. לא רחוק ממנו הוא הציב גנרטור, שהפיץ רעש נורא בסביבה. ליד הטנדר היו שלושה פחי זבל, והשטח סביבו היה נקי למדי, כשפה ושם נראה נייר או כוס קלקר זרוקים. ה"גזלן" התברר כאטרקציה משמעותית לא פחות מהקניון עצמו, וזאת למרות שהתלמידים הגיעו לטיול במקום מיד לאחר ארוחת הבוקר באכסניה. כמעט מכל אוטובוס שעצר, ירדה כמות נכבדת של תלמידים (וגם מורים) היישר אל חלונו של הגזלן.
למרות שהשטח בחניה היה די נקי, עשרות המטרים הראשונים של הקניון עצמו היו מלוכלכים מאוד - בשאריות הגלדות שרכשו התלמידים, אך גם בממחטות, ואפילו בתחבושות היגייניות.
גם מקומן של השקיות הרבות לא נפקד מן הנוף.
ראוי לציין, שגם משיחות עם מדריכים וגם מניסיוני האישי עולה, שהמסלולים בדרום (בכלל זה בהרי אילת) נקיים יותר מאשר בצפון.

בעניין ה"גזלן" בקניון האדום סיפר בני שלמון מאוחר יותר, כי הרשות נמצאת עמו במאבק משפטי ארוך. לא מזמן הוציא בית משפט צו שמורה לו להתפנות מן המקום, אולם הוא ממשיך בשלו, והמשטרה אינה אוכפת את ההחלטה.

בשיחותיי עם בני שלמון הצעתי לפתור את בעיית הגזלן בדרכים יצירתיות. למשל - הבאת רכב של הרשות עצמה שישמש כ"גזלן", או לקחת את רעיון ה"גזלן הממוסד" צעד אחד קדימה - להביא משאית ניידת, שתשמש כמרכז מבקרים נייד שייתן את כל השירותים. בני הגיב בביטול לרעיונות, וציין שפעילויות מסוג אלה כרוכות בבירוקרטיה מכרזית מורכבת שאין לרשות רצון להיכנס אליה.

תמונה 9 - ארוחת בוקר בנחל גשרון

מסקנות והמלצות

גביית תשלום ע"י הרשות

להלן פירוט סוגי התשלומים, כפי שהוצעו ע"י Laarman ו-Gregersen, ובחינה כיצד רשות הטבע והגנים מנצלת קטגוריות אלה להגדלת הכנסות קופתה.

	סוג התשלום	יישום ע"י רשות הטבע והגנים
1	דמי כניסה כלליים	מיושם.
2	דמי שימוש	לא מיושם מספיק.
3	דמי זיכיון	לא מיושם מספיק.
4	תמלוגים והשתתפות ברווחים	לא מיושם מספיק.
5	רשיונות ו-Permits	בתהליכי יישום.
6	מיסים	לא מיושם.
7	תרומות	לא מיושם מספיק.

1. זהו אמצעי הגבייה העיקרי של הרשות כיום, המופעל ברוב המכריע של השמורות והגנים.
2. אין מספיק הפרדה בין גביית דמי כניסה לשימוש במתקנים השונים, אולם בעיקר - עיקרון זה אינו מנוצל מספיק - הרשות יכולה לגבות כסף נוסף ממתן "שירותי ערך מוסף" באתריה. למשל:
 - א. שירותי הדרכה.
 - ב. גביית כסף נפרד ממתקנים בחניונים.
 - ג. מכירת בקבוקי מים ומנשאים למים.
 - ד. השכרת ציוד לטיולים וטרקים - אוהלים, שקי שינה, מנשאי מים, תרמילים.
 - ה. הרשות יכולה לגבות תשלום סמלי ממי שמבקר בשמורות ביום, ותשלום גבוה יותר ממי שמשתמש בחניוני הלילה ללינה.
- יצוין, כי הרשות מאפשרת כיום לערוך ב-26 מאתריה אירועים פרטיים, דבר המכניס כסף נוסף לקופתה.
3. הרשות יכולה להעניק זיכיונות למפעילי שירותים בשטח, בצורה נרחבת הרבה יותר ממה שנעשה כיום, ליהנות משני העולמות - "הפרטה" של השירותים, ללא כאב ראש בהפעלתם, והכנסה כספית בצידה. למשל:
 - א. חברה לשירותי הסעות שתספק שירותי הקפצת מטיילים מסוף המסלול לחניון שבתחילתו, תמורת תשלום דמי זיכיון לרשות.
 - ב. הפעלת שירותי הדרכה ע"י חברה חיצונית.
4. לרשות יש כיום מגוון נאה של מוצרים - ממוצרים שבהם מופיע סמלה המסחרי - חולצות, גלויות, מחזיקי מפתחות ושאר מזכרות, ועד מוצרי מידע כגון סקרי שטח, מפות, ודפדפות. מוצרים אלה ניתנים להזמנה באמצעות אתר האינטרנט של הרשות, או לרכישה מתצוגה במרכזי

המבקרים הגדולים, כדוגמת מרכז המבקרים בעבדת. אולם אין זה מספיק - המוצרים צריכים להיות זמינים בכל אתר של החברה שבו יש נוכחות של קופה, ואף מחוץ לאתרים - בחנויות מחנאות, רשתות שיווק, ואפילו חנויות צעצועים. יש לזכור, כי לשיווק המוצרים של הרשות יש גם אספקט חינוכי מלבד כלכלי. המלצות נוספות:

- א. הרשות יכולה למכור מפות טיולים של האזור, ודרך לסבסד את דמי הכניסה.
- ב. הרשות יכולה למכור שקיות אשפה למטיילים - עבור סבסוד דמי הכניסה ומתן תמריץ חינוכי לאסוף את האשפה.
5. נושא ה-Permits לא ייושם כלל ע"י הרשות, ולמעשה שמורת הרי אילת היא האזור הראשון שבו אמורה שיטה זו להיות מיושמת. הרשות מתכוונת לדרוש רכישת Permit ממטיילים בלבד. אפשר להרחיב נושא זה, ולדרוש Permit גם מגופים אחרים שמשתמשים במשאב הטבע - חוקרים מאוניברסיטאות למשל.
- יש להפוך את עניין רכישת ה-Permit לפשוט וקל - קנייה באמצעות האינטרנט, טלפון, פקס, וכד'. מיסים הם אמצעי מצוין לווסת ולתעל את אופי השימוש בטבע. למשל, אפשר להטיל מס על פעילויות, שגובהו יהיה פרופורציונאלי למידת ההרס שגורמת הפעילות לטבע: מס גבוה למטיילים בגיף, מס נמוך יותר למטיילים באופנוע, ופטור ממס למטיילים ברגל.
7. נושא גיוס תרומות לרשות אינו מיושם דיו ע"י הרשות. ראוי לציין, שנושאים אקולוגיים וענייני שמירה על הטבע הם כיום בראש האג'נדה בכנסים הנוגעים לפיתוח כלכלי, וקיימת יוקרה מסוימת בקרב בעלי ההון לתרום מכספם למען הסביבה. לקרן הקיימת לישראל מנגנון גיוס תרומות נאה, המאפשר לה ליזום פרויקטי פיתוח נאים ביערותיה בשנים האחרונות. לעומת זאת הרשות מתמקדת בשמירת הטבע ותפעול השמורות והפארקים, ועושה רושם שאין בידיה כוחות לגייס תרומות.

המלצות נוספות בנושא גביית כספים באתרי טבע

- לשפר את מדיניות הגבייה הדיפרנציאלית במישורים חדשים:
- א. לגבות תשלום גבוה יותר מאלה שנכנסים לשמורת טבע בכלי רכב, מאשר מאלה שנכנסים ברגל בלבד. לגבות אגרה מיוחדת מבעלי ג'יפים.
 - ב. לתת תמריץ למבקרים תדירים - הטבות שונות בשמורות. לצורך כך מומלץ למכור כרטיסיות שיאפשרו ביקור בכמה שמורות במחיר מופחת.
 - ג. לתת ימי כניסה חינם באתרים ובמועדים שייקבעו מראש - דבר זה יכול בין השאר לתרום לוויסות מספר המבקרים. למשל, אם נניח ביום ראשון בשבוע יש מספר דל יחסית של מבקרים בשמורה כלשהי, לאפשר כניסה ביום זה בחינם, וכך למשוך אנשים להגיע ביום זה במקום בימים עמוסים יותר.

ד. להנהיג לאלתר תשלום בעזרת Permit יומי/שבועי בכל האזורים בארץ.

להנהיג מדיניות ברורה וסדורה של גביית תעריפים, בכלל זה תעריפי מקסימום לביקורים ולפעילויות בטבע, והכללת התעריפים בחוק הפיקוח על המחירים.

לשתף את הציבור בקבלת החלטות הנוגעות לגביית תשלומים וליידע את הציבור באשר למדיניות זו.

תאום הטיולים וויסות מספר המטיילים

מהנתונים שנאספו עולה בבירור ההצדקה בויסות מספר המטיילים, בשל העומס הקיים. אולם ראוי לזכור, שבעיית העומס אינה ייחודית להרי אילת - היא קיימת גם בצפון. ובצפון מדובר לא רק בתלמידי בתי ספר באמצע השבוע - אלא גם במטיילים ברגל ורכבי שטח בסוף השבוע. לפיכך, ויסות המטיילים צריך להתבצע:

ה. בכל אזורי הארץ.

ו. על פני כל הארץ.

זאת אומרת, לא רק ויסות המטיילים בין מסלולים שונים בתוך שמורת הרי אילת, אלא בין הרי אילת לאזור פרוזדור ירושלים למשל. לשם כך, יש להכין "תכנית ויסות ארצית", שתתבסס על בחינה של העומס בכל המסלולים בישראל והכנת טבלה המתארת את מספר המטיילים ליום, בכל אחד מחודשי השנה.

הצעות לדרכים לשיפור ויסות המטיילים:

- א. "תכנית טיולים שנתית" שתגדיר חלוקה למסלולים לפי קבוצות גיל ו/או לפי אזורים בארץ. למשל, למסלולים מסוימים בהרי אילת יצאו אך ורק תלמידים מכיתות ט' ומעלה. חלוקה לפי אזורים יכולה להיות למשל - בתי"ס מחיפה והצפון מטיילים בגשרון ביום ב', בהר שלמה ביום ג', בתי"ס ממחוז מרכז מטיילים בגשרון ביום ג' בהר שלמה ביום ד' וכד'.
- ב. פעילות הנחייה למדריכים, מנהלים, מורים, רכזי טיולים וחברות הדרכה. בפעילות כזאת אפשר להציג את "מצאי" המסלולים הקיים, ולהראות את כל אופציות המסלולים האפשריות. וזאת כדי למנוע את המצב הקיים, לפיו ישנה נטייה ללכת למסלולים שהם "אין" מבלי לבדוק אופציות אחרות.

כל ויסות ותאום הטיולים צריך להיות מרוכז ע"י גוף ארצי אחד. גוף זה יהווה כתובת יחידה שתטפל בפניות הקשורות לאישור מסלולים, ויסות מטיילים, והוצאת אישורים הביטחוניים. גוף זה ייתן מענה לא רק לבתי ספר ותנועות נוער, אלא גם לקבוצות אחרות שנתקלות כיום בבעיות לבצע תאומים, למשל מול הצבא. מדובר למשל בקבוצות ועדי עובדים, קבוצות תיירים ומטיילים בודדים.

המצב המוצע, לפיו יתבצע קישור און-ליין בין מנהלת הטיולים למשרדי הרשות באילת הוא מיותר, ומהווה הכבדה שלא לצורך, ובזבוז כספי ציבור. אין טעם שישב פקיד ברשות באילת, ויעשה עבודה שיכולה להתבצע במנהלת הטיולים. לפיכך אפשר להסתפק ברעיון המוצע ע"י ראש מנהלת הטיולים - הרשות תעביר למנהלת את מכסות המטיילים המומלצות לכל מסלול, והמנהלת תבצע את הויסות בעצמה.

מומלץ, במיוחד לאור תוצאות הסקר, שלא לדרוש ממטיילים בודדים לתאם את מסלולי הביקור שלהם בהרי אילת. גם כך מספר המטיילים הבודדים במקום הוא לא גדול, ותאום שכזה יכביד שלא לצורך, וממילא לא יתרום למטרה שלשמה מונהג הויסות.

הרחבת סקר עמדות מטיילים

הסקר שנערך במסגרת עבודה זו, הקיף מספר מצומצם יחסית של נשאלים, ועסק בשמורה אחת בלבד. לאור הממצאים, מומלץ להרחיב את הסקר לכל רחבי הארץ, ולערוך אותו במספר מוקדים: א. סקר "מקדים" בקרב אנשים, כאשר הם מחוץ לפארקים והשמורות - בבית, ברחוב או בעבודה.

ב. סקר עמדות בקרב מטיילים ונופשים בשמורות עצמן - לפני ואחרי הביקור. ביצוע השוואה בין עמדות "סטרילות" של אנשים, לבין עמדותיהם בפועל כאשר הם נמצאים בפארק או בשמורה.

שיתוף פעולה עם הציבור

לאור הניסיון המחקרי שהצטבר בעולם, וגם לאור תגובות שעלו בזמן הסקר, יש חשיבות רבה לשתף את הציבור כמה שיותר בתהליכי קבלת ההחלטות. בסך הכל הטבע נועד לכולם, ואם יש החלטות המשפיעות על האופן שבו הציבור יכול ליהנות ממנו, עליו להיות שותף להן. כל הרשויות הנוגעות בדבר חייבות להירתם למשימה זו. לאחר קביעת מדיניות, יש לתת הסברים מפורטים לקהל מי גובה את הכסף בכל מקום ולמה הכסף שנגבה מיועד.

פעילות במישורים חינוכיים

קל לנו מאוד לקפוץ לפתרונות המהירים והלכאורה קלים - גביית כסף על מנת לפתור בעיות של לכלוך ופגיעה בטבע. אבל מה לגבי התיב החינוכי? מאמץ חינוכי יכול לשרת את המטרה גם בהיבט מניעתי, וגם בהיבט תיקון נזקים. מאז הקמפיין של החברה להגנת הטבע בשנות השבעים נגד קטיפת פרחים, לא היה בארץ אף קמפיין רציני בנוגע לשמירה על הטבע. זכורה אולי האפיזודה הקצרצרה של הקמפיין "זבל מי שמלכלך", קמפיין שהיה קצר ולא אפקטיבי. אפשר למשל, להגדיר "חודש ניקיון" בשמורה, שיתקיים כל שנה, ולהכין את כל התלמידים שיבקרו בשמורה בתקופה זו להפנינג ענק שיתלווה לעניין. נושאי איכות הסביבה ידונו טרם הטיול ובמהלכו. בזמן הטיול תתקיים תחרות איסוף אשפה בין כיתות ובתי ספר שיטיילו בשטח, כך שיינתן תמריץ לתלמידים לאסוף אשפה במסלול ובחניונים. יש להביא לכך שכל המדריכים ייתנו דוגמה אישית לניקיון. כל מדריך ילך עם שקית אשפה צמודה אליו בטיול, ויאסוף אשפה בדרך. תלמידים לא יישארו אדישים לכך, והערך המוסף כאן הוא גדול.

מציאת פתרונות יצירתיים

עושה רושם, שהרשויות המופקדות על הטבע בארץ, מעצם היותן גופים ממשלתיים, מקובעות לדרכי מחשבה צרות ומרובעות. הממשק העדין שבין הטבע לאדם הולך ונעשה סבוך מרגע לרגע, וכדי לנהל אותו בצורה משביעת רצון, במיוחד בעידן של קיצוץ בתקציבים, אין מנוס מלמצוא פתרונות יצירתיים.

מומלץ להציב בכניסות לשמורות מתקנים שדורשים מינימום התערבות. אוטומטים למכירת כרטיסים, אוטומטים למכירת מפות, בתי שימוש שאינם דורשים תחזוקה רבה, למשל - שירותי קומפוסט (כמקובל בחינוכי קק"ל כמו למשל מצפה משואה, ובקיבוץ לוטן).

הפתרון שהוצע לבעיית ה"גזלן" בכניסה לקניון האדום לא היה בגדר בדיחה. מדוע להילחם ב"גזלן" אם אפשר אולי - לאמץ אותו? גזלן הוא פתרון לא רע אם הוא מגויס למאמץ - הוא מביא פחים, ודואג לפנות אותם. הוא יכול גם להיות אחראי על ניקוי מסלול הליכה לא ארוך בסוף היום במסגרת זיכיון שיקבל. כמו כן הוא יכול בנוסף למוצרי מזון למכור גם מפות, שקיות זבל, חולצות, ומזכרות עם סמל הרשות. את יתרון הניידות של הגזלן - שמפנה את השטח בלילה, אפשר לקחת הלאה, ולהפעיל "מרכזי מבקרים" ניידים.

מרכז מבקרים נייד הוא קרוון שמזווד על משאית, ומצויד בכל טוב - קופה לממכר כרטיסים, חנות מזכרות קטנה, דוכן לממכר מוצרי מזון, ואפילו תא שירותים כימיים. אפשר לנייד את המרכז ממקום למקום לפי עומס המטיילים והצרכים, לא משאירים עקבות בשטח ואין מבנה קבוע שברגע שנבנה הוא פוגם במרקם של הטבע.

רשימת מקורות

Ajzen, I., Driver, B.L. (1992) **Contingent value measurement: on the nature and meaning of willingness to pay**. Journal of Consumer Psychology 1(4): 297-316.

Bowker, J.M., Cordell H.K., Johnson, C.Y. (1999) **User fees for recreation services on public lands: a national assessment**. Journal of Park and Recreation Administration 17(3): 1-14

Butler, R. W. (2000) **Tourism and the environment: a geographical perspective**, Tourism Geographics 2(3), 337-358

Cockrell, D. Wellman J. D. (1985) **Democracy and leisure: reflections on pay-as-you-go outdoor recreation**, Journal of Park and Recreation Administration. 3(4): 1-10

Driver, B. L., (1984) Public responses to user fees at public recreation areas, in Martin, B.H. (editor) **Fees for Outdoor Recreation on Lands Open to the Public: Conference proceedings Appalachian Mountain Club**, Gorham, NH 45-48

Harris, C. C., Driver B.L. (1987) **Recreation User Fees: I. Pros and cons**, Journal of Forestry. May: 25-29

Hodgins D.W., Green J.E. , Harrison G. , Roulet J. (2000) **From Confrontation to Conservation: The Banff National Park Experience**, USDA Forest Service Proceedings RMRS-P-15-VOL-2

Jakus, P., Shaw W. D. (1997) **Congestion at Recreation Areas: Empirical Evidence on Perceptions, Mitigating Behavior and Management preferences**. Journal of Tourism Management, 50, pp 389-401

Laarman J. G., Gregersen H. M.(1996) **Pricing policy in nature-based tourism**, Tourism Management, Vol 17, No. 4, pp 247-254

Lee C., Han S. (2002) **Estimating the use and preservation values of national parks tourism resources using a contingent valuation method**, Tourism Management Vol 23, pp 531-540

Martin, S. R. (2000) Donations as an alternative to wilderness user fees - the case of the Desolation Wilderness. in Cole, D. N. McCool, S.F. Borrie, W.T., Oloughlin, J. **Wilderness science in a time of change conference - Volume 4: wilderness visitors, experiences, and visitor management** ; 1999 May 23-27; Missoula, MT Proceedings RMRS-P-15-VOL-4, Ogden, UT: U.S. Department of Agriculture, Forest Service, Rocky Mountain Research Station: 142-147

McDonald, C.D. Noe F.P., Hammitt, W.E. (1987) **Expectations and recreation fees: a dilemma for recreation resource administrators**. Journal of Park and Recreation Administration. 5(2): 1-9.

McDonald, C.D., Hammitt, W.E., Dottavio, F.D. (1985) An Individual's willingness to pay for a river visit. In: Popadic, J.S., Butterfield, D.I., Anderson, D.H. Popadic M.R. eds. 1984 **National river recreation symposium proceedings; 1984 October 31-November 3; Baton Rouge, LA**. Louisiana State University: 605-618

Miller, S. (1998) **A Walk in the park: fee or tree?** The George Wright Forum 15(1): 55-62.

Puttkammer, Anette (2001) **Linking wilderness research and management - Volume 3. Recreation fees in wilderness and other public lands - an annotated reading list** (Wright, Vita, series ed.) Gen. Tech. Rep. RMRS-GTR-79-Vol 3. Fort Collins, co: U.S. Department of agriculture, Forest Service, Rocky Mountain Research Station

Reiling, S.D., Criner, G.K., Oltmanns, S.E. (1988) **The Influence of information on users attitudes toward campground user fees**. Journal of Leisure Research 20(3): 208-217.

Reiling, S.D., Cheng, H., Trott, C. (1992) **Measuring the discriminatory impact associated with higher recreational fees**. Leisure Sciences 14: 121-137

Van Sickle, K. , Eagles, P. F. J. , (1998) **Budgets, pricing policies and user fees in Canadian Parks Tourism**, Tourism Management, Vol 19, No. 3, pp 225-235

Vogt, C.A., Williams, D.R. (1999) **Support for wilderness recreation fees: the influence of fee purpose and day versus overnight use**. Journal of Park and Recreation Administration. 17(3): 85-99.

פרנקנברג, אליעזר (עורך) (יוני 2002) **דו"ח רשות הטבע והגנים לשנת 2001**, רשות הטבע והגנים.

רשות הטבע והגנים (ספטמבר 2002) **תכנית ניהול מטיילים (ממשק) בשמורת הרי אילת (מסיב אילת) (טיוטה)**, רשות הטבע והגנים.

מקורות מעיתונות בישראל

זנדברג אסתר (3 ביוני 2003), **הגשר המוחבא**, "הארץ".

לוי-שטיין רויטל (12 במאי 2003), **תשלום ייגבה מהמטיילים בהרי אילת**, "הארץ Online".

סער ראלי (2 ביוני 2003), **התחזית לשנה הבאה: טיולים בלתי בטוחים במיוחד**, "הארץ".

רינת צפריר (5 ביוני 2003), **המלצה: פארקים עירוניים יישארו פתוחים לציבור - אבל לא בהכרח בחינם**, "הארץ".

אתרי אינטרנט בישראל

פורום "טיולים בארץ" באתר "תפוז"

<http://www.tapuz.co.il/forums/forum.asp?id=683>

אתר האינטרנט של רשות הטבע והגנים

<http://www.parks.org.il>

אתרי אינטרנט אודות תכנית Recreational Fee Demonstration Program

Recreational Fee Demonstration Program

<http://www.fs.fed.us/recreation/programs/feedemo/index.shtml>

USDA (United States Department of Agriculture) Updated report regarding the Recreational Fee Demonstration Program (Updated May 2003)

<http://www.fs.fed.us/recreation/programs/feedemo/projects02/content2002.html>

Fee Demo in the news - various items regarding opposition to the Fee Program (Updated 27/5/2003)

<http://www.wildwilderness.org/docs/feedemo.htm>

Locals oppose Flaming Gorge fees (10/5/2003) Casper Star Tribune - Wyoming's Statewide Newspaper

<http://www.casperstartribune.net/articles/2003/05/10/news/wyoming/88a7031c64e3c34350d2be86dcfb88f9.txt>

This land is our land (27/3/2003) Tucson Weekly -

<http://www.tucsonweekly.com/tw/2003-03-27/curr3.html>

ראיונות עם בעלי תפקיד

ראיון טלפוני עם מר רוני נעמן, ראש מנהלת הטיולים במשרד החינוך - 12 במאי 2003

ראיונות עם דר' בני שלמון, ביולוג מחוז אילת - רשות הטבע והגנים

נספחים

נספח א' - נזקים הנגרמים על-ידי מטיילים

	תיאור הבעיה	איומים וסכנות	דרכי פעולה אפשריות	יתרונות לשמורת הטבע	מגבלות ביצוע
1	פגיעה ישירה בצומח;	רמיסת צמחים; שבירת ענפי עצים ושיחים; הבערת מדורות מצומח מקומי; רעיית-יתר פוגעת בצמחייה המקומית בנקודות חניה קבועות של גמלים וחמורים המובילים מטיילים פוגעת במינים מקומיים ומעודדת צמחייה רודרלית וניטרופילית (חובבת חנקות) במקום שלא הייתה בעבר.	הגבלת תנועת מטיילים לצירים מוגדרים; איסור על הבערת אש בשמורה למעט בחניונים מאושרים תחת פיקוח, שם יותר שימוש בחומרי בעירה שמקורם מחוץ לשמורה בלבד; שילוט, הסברה ואכיפה למניעת פגיעה בצומח; הגבלת תנועת חיות רכיבה לצירים מוגדרים ולנקודות חניה קבועות ומסומנות. לחייב את חברות הגמלים והחמורים להביא מזון לבעלי החיים לחניוני הלילה	צמצום הפגיעה הפיזית בצומח, ובעקבותיו שיפור מצב בע"ח הזקוקים לצומח.	כוח האדם הנוכחי מועט ואינו מאפשר פיקוח ואכיפה נאותים בשמורה כה גדולה; עלות גבוהה לשילוט והסברה;
2	פגיעה עקיפה בצומח	הטיית נגר עילי באמצעות קוליסים של רכבי-שטח הנעים על דרכים לא-מסומנות; הידוק הקרקע על-ידי רכבי-שטח, המשפיע על משטר הזרימה וכמות המים הנקלטת; איסוף זרעים של מינים נדירים (למשל, דום מצרי); צמצום אוכלוסיות בע"ח צמחוניים כיעל וצבי עלול לצמצם את קצב התחדשות הצמחים המופצים על ידם (למשל, שיטים).	שילוט, הסברה ואכיפה למניעת נסיעה בדרכים לא-מסומנות; שילוט, הסברה ואכיפה למניעת איסוף זרעים ופירות של צמחייה מקומית;	צמצום הפגיעה בצומח, ובעקבותיו שיפור מצב בע"ח הזקוקים לצומח.	כוח האדם הנוכחי מועט ואינו מאפשר פיקוח ואכיפה נאותים בשמורה כה גדולה;
3	פגיעה ישירה בחי	רמיסת מחילות על דייריהן, בעיקר בשולי נחלים או בחולות, באמצעות רכבי-שטח ובעלי-חיים כבדים – גמל, סוס וחמור (פגיעה בעיקר בבעלי-חיים פעילי-לילה – מכרסמים, זוחלים	הגבלת תנועת כלי-רכב לצירים מוגדרים; שילוט, הסברה ואכיפה למניעת נסיעה בדרכים לא-מסומנות; שילוט, הסברה ואכיפה למניעת ציד; שילוט, הסברה ואכיפה למניעת	צמצום הפגיעה בחי; שמירת ניקיון השמורה; הפסקת ציד תאפשר למטיילים לצפות בצבאנים נוסף	כוח האדם הנוכחי מועט ואינו מאפשר פיקוח ואכיפה נאותים בשמורה כה גדולה; דרדור מצבם

תיאור הבעיה	איומים וסכנות	דרכי פעולה אפשריות	יתרונות לשמורת הטבע	מגבלות ביצוע
	מכרסמים, זוחלים ופרוקי-רגליים; ציד לא-חוקי; השארת שיירי מזון ושקיות ניילון המכילות מזון, שנאכלים על-ידי חיות-בר ופוגעים בבריאותם; האכלת בעלי-חיים (למשל יעל, שועל מצוי) על-ידי מטיילים, בעיקר במזון שאינו מתאים להם, וסיכונם בשל הרגלתם לקרבת יתר לבני-אדם, שחלקם עלול להזיק להם.	השלכת פסולת בתחום השמורה, ולפינויה ע"י המטיילים לאתרים מוסדרים; שילוט והסברה למניעת האכלת חיות-בר.	בצבאים ביתר קלות;	של בע"ח, כולל מינים מוגנים, שפיתחו תלות באדם לקיומם.
4 פגיעה עקיפה בחי	הטרדת בע"ח ושיבוש אורח חייהם (כגון הפרעה לקינון עופות, מניעת גישה למקורות מים, נסיעה בקרבת יתר לבע"ח גדולים פעילי-יום – צבי, יעל, שפן, חרדון-צב מצוי - בעת אכילה או מנוחה). בעיקר בחודשים החמים, בשעות האכילה - שהן השעות הקרירות יחסית, ובעונות הרבייה; הטרדת בע"ח פעילי-לילה (בעיקר טורפים) ע"י טיולי רכבי-שטח עם זרקורים, במיוחד בקרבת מזון (למשל, בתחנות האכלה); שבירת ענפי עצים ושיחים או הבערת עצים יבשים במדורות, המצמצמים את כמות המזון לבעלי-החיים הניזונים מהם; השארת שיירי מזון בשטח מעודדת ריבוי בע"ח מלווי-אדם (למשל, עורב, קוצן מצוי, תן), שמתרבים	איסור על לינת מטיילים בקרבת מקורות מים; איסור על גלישה במצוקים ששימשו או משמשים לקינון דורסים; שילוט, הסברה ואכיפה למניעת הטרדת בעלי-חיים, כולל ניסוח כללי התנהגות מומלצים; תיחום תחנות האכלה ע"י שילוט או גידור סמלי (להגבלת תנועת רכב אך בלי למנוע מעבר בע"ח); איסור על התקרבות ברכב או ברגל לתחנות האכלה (לפחות 150 מ') ועל שימוש בזרקורים בקרבתן; שילוט, הסברה ואכיפה למניעת פגיעה בצומח ואיסור על הבערת אש מחוץ לחניוני לילה מוסדרים; שילוט, הסברה ואכיפה למניעת השלכת פסולת בתחום השמורה, ולפינויה ע"י המטיילים לאתרים מוסדרים;	צמצום הפגיעה בחי וזירוז ההתאוששות של אוכלוסיות בסיכון; התאוששות אוכלוסיות בע"ח צמחוניים כיעל וצבי עלול לעודד את קצב התחדשות הצמחים המופצים על ידם (למשל, שיטים); שמירת ניקיון השמורה;	כוח האדם הנוכחי מועט ואינו מאפשר פיקוח ואכיפה נאותים בשמורה כה גדולה;

מגבלות ביצוע	יתרונות לשמורת הטבע	דרכי פעולה אפשריות	איומים וסכנות	תיאור הבעיה	
			ודוחקים מינים אחרים (למשל, גרביל סלעים ויפה-זנב); ריבוי-יתר של מינים מסוימים, כדוגמת שועל מצוי הניזון משיירי מזון מטיילים, עלול לסייע להתפשטות מחלת הכלבת.		
כוח האדם הנוכחי מועט ואינו מאפשר פיקוח ואכיפה נאותים בשמורה כה גדולה; עלות גבוהה לשילוט והסברה; ויסות מס' המטיילים, בזמן ובמרחב, יפגע בחופש הבחירה שלהם ויפחית את הנאתם ע"י הפנייתם למסלולים "סוג ב' ", או לטיול בשעה לא-נוחה; התקנת תקנות לגביית אגרה ולקביעת מכסות מטיילים יכולים להימשך זמן רב; עלות גבוהה יותר למטייל;	צמצום הפגיעה בנוף ובאתרים שונים; עלייה בהנאת מרבית ציבור המטיילים; ויסות המטיילים כבר בעת הפנייה לתיאום ביטחוני מאפשרת היערכות טובה יותר לקליטת קהל בחניונים ובמסלולים, ופיקוח יעיל. עלייה בהכנסות הרשות מגביית דמי ביקור תאפשר העסקת כוח אדם נוסף לפיקוח ולאכיפה משופרים; חיסכון בעלויות תחזוקה שוטפת (ניקיון, שיפוץ דרכים, שיקום אתרים).	שילוט, הסברה ואכיפה למניעת פגיעה בסלע ע"י ציור או חריטה; ויסות כמות המטיילים במסלולים פופולריים למניעת "פקקי תנועה"; התקנת תקנות חוקיות שיאפשרו גביית אגרה והגבלת מכסות מטיילים בשבילים ומכסות רכבי-שטח בדרכי עפר; גביית דמי ביקור בשמורה; הגבלת תנועת רכבי-שטח לצירים מוגדרים והגבלת מהירותם; שילוט, הסברה ואכיפה למניעת נסיעה בדרכים לא-מסומנות; הגבלה יומית של מספר הקבוצות במסלולים מסוימים (למשל, בעת מתן אישור ביטחוני); שילוט, הסברה ואכיפה למניעת השלכת פסולת בתחום השמורה, ולפנייה ע"י המטיילים לאתרים מוסדרים; חיוב קבוצות בשימוש בשירותים ביולוגיים בחניוני לילה מוסדרים; הגדרת נהלים לאכיפת חובת הניקיון באתר (למשל, ערבות או קנסות); פינוי גללי חיות רכיבה ממסלולים מוגדרים בשמורה ע"י בעלי החיות ובאחריותם או במימוןם; שילוט, הסברה ואכיפה למניעת	ציור גרפיטי על סלעים וחריטת שמות על אבני חול (בעיקר בקניון האדום ובנחל גשרון); הדבקת מסטיקים על סלעים במסלולי טיולים "פקקים" בעת המתנה ממושכת (למשל, תחתית נחל מפלים); פגיעה בנוף על-ידי פריצת דרכים חדשות באמצעות רכבי-שטח; צפיפות גבוהה במסלולי טיול מסוימים; רעש, כולל ממכשירי רדיו-טייפ; השאת פסולת בשטח (ניירות טואלט, ממחטות, צואה, שיירי מזון, שקיות, קופסאות שימורים, פחיות משקה ובקבוקים) – בעיקר במסלולי טיול פופולריים, בחניות ובחניוני לילה; שרידי מדורות – פוגמים אף הם בחוויה האסתטית של טיול בנוף טבעי ונקי; גללי גמלים, חמורים וסוסים מצטברים במסלולים בהם נעים מדי יום עשרות בעלי-חיים המשמשים להסעת מטיילים ומהווים מטרד אסתטי;	פגיעה בנוף ובהנאת מטיילים אחרים	5

מגבלות ביצוע	יתרונות לשמורת הטבע	דרכי פעולה אפשריות	איומים וסכנות	תיאור הבעיה	
		פגיעה באתרי מורשת ;	פגיעה באתרים ארכאולוגיים ; שיבוש דרכי-עפר ע"י יצירת גלונים קטנים הנגרמים מתנועה מהירה של כלי-רכב. הגלונים גורמים לטלטולים לנוסעים, ולפריצת דרכים חדשות בניסיון להימנע מהם.		

נספח ב' - שאלון

מרץ - אפריל 2003

שאלון בנוגע לשמורת הטבע "הרי אילת"

שלום,

שמי גיא שחר, ואני תלמיד לתואר שני בחוג לגיאוגרפיה באוניברסיטת חיפה.
במסגרת לימודי אני עורך מחקר הנוגע לביקורי מטיילים בשמורת הטבע "הרי אילת".
אשמח אם תוכל/י להקדיש מספר דקות מזמנך למילוי השאלון.

תודה על שיתוף הפעולה !

האם שמעת על שמורת הרי אילת ? ☐ כן ☐ לא

האם ביקרת בעבר בשמורת הרי אילת ? ☐ כן ☐ לא

אם לא :

האם בכוונתך לבקר בשמורה ? ☐ כן ☐ לא

אם כן :

כמה פעמים בערך ביקרת באתרים בשמורה ? _____

מהי תדירות הביקור שלך בשמורה ? ☐ כל חמש שנים ☐ כל שנתיים ☐ כל שנה ☐ מספר פעמים בשנה

באלו צורות ביקרת בשמורה?

- ☐ טיול ברכב פרטי והליכה קצרה לאתרים שקרובים למכונית
- ☐ טיול גיפים
- ☐ מסלולי הליכה

באלו מסגרות ביקרת בשמורה?

- ☐ טיול בית ספר
- ☐ עם המשפחה
- ☐ עם חברים
- ☐ לבד
- ☐ טיול קבוצתי אחר

סמני את האתרים שבהם ביקרת בשמורה :

☐ נחל שחורת	☐ הר שחורת
☐ עמודי עמרם	☐ נחל גשרון ומצוקי גשרון
☐ הר שלמה	☐ נחל שלמה
☐ נחל עוזיהו	☐ הר צפחות
☐ הקניון האדום	☐ נחל המפלים
☐ לא זוכר אתרים שבהם ביקרתי	☐ אחר : _____

תני ציון לכל אחד מהקריטריונים הבאים, בהקשר לאתרים בשמורה :

☐ בסדר	☐ בסדר	☐ ככה ככה	☐ גרוע	☐ גרוע מאוד	דרכי גישה גמור ☐ לא יודע / אין דעה
☐ בסדר	☐ בסדר	☐ ככה ככה	☐ גרוע	☐ גרוע מאוד	חניונים לרכב גמור ☐ לא יודע / אין דעה
☐ בסדר	☐ בסדר	☐ ככה ככה	☐ גרוע	☐ גרוע מאוד	סימון שבילים גמור ☐ לא יודע / אין דעה
☐	☐ בסדר	☐ ככה ככה	☐ גרוע	☐ גרוע מאוד	מזנונים ומסעדות בסדר גמור ☐ לא יודע / אין דעה
☐ בסדר	☐ בסדר	☐ ככה ככה	☐ גרוע	☐ גרוע מאוד	שילוט ומידע גמור ☐ לא יודע / אין דעה
☐	☐ בסדר	☐ ככה ככה	☐ גרוע	☐ גרוע מאוד	פחי זבל בסדר גמור ☐ לא יודע / אין דעה
☐ בסדר	☐ בסדר	☐ ככה ככה	☐ גרוע	☐ גרוע מאוד	אתרי פיקניק גמור ☐ לא יודע / אין דעה

עד כמה צריך לפתח או להשאיר במצב הקיים את הדברים הבאים בשמורה :

☐ להשאיר במצב הקיים	☐ צריך לפתח	☐ אין דעה	דרכי גישה
☐ להשאיר במצב הקיים	☐ צריך לפתח	☐ אין דעה	חניונים לרכב
☐ להשאיר במצב הקיים	☐ צריך לפתח	☐ אין דעה	סימון שבילים
☐ להשאיר במצב הקיים	☐ צריך לפתח	☐ אין דעה	מזנונים ומסעדות
☐ להשאיר במצב הקיים	☐ צריך לפתח	☐ אין דעה	שילוט ומידע
☐ להשאיר במצב הקיים	☐ צריך לפתח	☐ אין דעה	פחי זבל
☐ להשאיר במצב הקיים	☐ צריך לפתח	☐ אין דעה	אתרי פיקניק
☐ להשאיר במצב הקיים	☐ צריך לפתח	☐ אין דעה	אספקת מי שתייה

רשות שמורות הטבע והגנים הלאומיים בוחנת את האפשרות להגביל את מספר המטיילים שנכנסים למסלולי הטיול בהרי אילת.

עד כמה תפריע או לא תפריע לך הגבלה שכזו?

☐ תפריע מאוד ☐ תפריע מעט ☐ לא משנה/אין דעה ☐ לא תפריע ☐ ממש לא תפריע

רשות שמורות הטבע והגנים הלאומיים בוחנת את האפשרות לגבות כסף ממטיילים בשמורת הרי אילת. עד כמה לפי דעתך, היית מוכן או לא מוכן לשלם כסף עבור כל אחת מהמטרות הבאות
(סמן X בעמודה המתאימה לדעתך):

בשום אופן לא אשלם על זה	הייתי מעדיף שלא לשלם על זה	ככה ככה	הייתי שוקל בחייב לשלם עבור זה	בהחלט הייתי משלם עבור זה	
					להגביר את הפיקוח על שמירה על ערכי הטבע
					לפתח דרכי גישה וחניונים
					להקים שלטי מידע והכוונה
					להקים מזנונים ומסעדות
					לווסת את כמות המטיילים במסלולים השונים
					להקים אתרי פיקניק ומנגל
					להציב תאי שירותים
					להקים נקודות לאספקת מי שתייה
					לספק שירותים של מדריכי טיול במקום

במידה וייגבה תשלום בשמורה, מי לדעתך צריך ליהנות מהרווחים, אם יהיו?

☐ רשות שמורות הטבע והגנים הלאומיים ☐ עיריית אילת ☐ חלוקה שווה לרשות ולעיריית אילת ☐
אחר, פרט: _____

בהנחה שהכסף שייגבה יוקצה למטרות ויסות כמות המטיילים במסלולים, הצבת שילוט מידע, הסדרת חניוני פיקניקים ותאי שירותים - עד כמה כסף היית מוכן לשלם תמורת **יום טיול בשמורה** (בכלל זה טיול רגלי, טיול בגיפ, טיול בקבוצה) ?

עמוד 64 מתוך 64

- ☐ 3-1 שקלים לאדם ☐ 6-4 שקלים לאדם ☐ 9-7 שקלים לאדם ☐ 12-10 שקלים לאדם ☐ 15-13 שקלים לאדם

האם את/ה תושב/ת אילת ? ☐ כן ☐ לא

אם כן, כמה שנים את/ה מתגורר/ת באילת ? _____

אם לא, היכן את/ה מתגורר/ת ? _____

מין : זכר / נקבה

צייני את גילך _____

מצב משפחתי _____ מספר ילדים _____

השכר הממוצע במשק הוא 6,000 ש"ח לחודש. כיצד היית מגדיר/ה את שכרך ?

☐ הרבה מתחת לממוצע

☐ מתחת לממוצע

☐ ממוצע

☐ מעט מעל הממוצע

☐ הרבה מעל הממוצע

תודה על שיתוף הפעולה !